

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

**Do jaké míry mohly být učebnice matematiky politicky
„nevinné“?**

**Odraz dějinných skutečností v matematických slovních úlohách
v letech 1938-1952**

To what extent could mathematical textbooks be politically 'innocent'?

The reflection of historical events in mathematical 'applied problems'
in the years 1938-1952

Bakalářská práce

Vypracovala: Pavla Sýkorová

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Hana Havlůjová, Ph.D.

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s vyznačením všech použitých pramenů a spoluautorství. Souhlasím se zveřejněním bakalářské práce podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

V Praze dne 8. dubna 2012

Pavla Sýkorová

Abstrakt:

V českých matematických učebnicích z let 1938-1952 sleduji odraz historické skutečnosti ve slovních úlohách. Na základě vymezení historické skutečnosti je sledován obsah zadání slovních úloh, jeho proměna a vliv na přijetí, přepracování a vyřazení učebnic. Práce je strukturována tak, že nejdříve jsou představeny historické události, poté jsou jejich důsledky sledovány v konkrétních úlohách, jejichž obsah měl následně vliv na používání učebnice ve výuce. Případová studie je věnována Eduardu Čechovi, význačnému matematikovi, jehož učebnice vycházely téměř po celé vymezené období a jehož názory a postoje charakterizují vliv politické situace na tehdejší autory učebnic.

Klíčová slova:

Eduard Čech, slovní úlohy v matematice, školství, totalitní režimy, učebnice matematiky, 1938-1952

Abstract:

This work monitors the reflection of historical reality in “mathematical applied problems“ in the Czech mathematical textbooks from the period of years 1938 –1952. I try to put the actual historical context in a connection with the real situation at that time. The work is structured in a way that the account of historical facts is stated first and then it is explained how the contents of the “mathematical word problems“ was influenced by the current situation at that time. I also trace how their contents affected whether the textbooks were going to be redone or rejected. A case study is dedicated to Eduard Čech, a significant mathematician, whose books were published almost throughout this specified period and whose opinions and attitudes characterize the influence of the political situation at these textbooks.

Key words:

Eduard Čech, mathematical applied problems, system of education, totalitarian systems, textbooks of mathematics, 1938-1952

Poděkování

především vedoucí bakalářské práce PhDr. Haně Havlůjové, Ph.D. za odborný dohled, cenné připomínky a věnovaný čas, dále i Doc. RNDr. Martině Bečvářové, Ph.D. za orientaci v pramenech z oblasti matematiky a také rodičům za podporu a celoživotní inspiraci matematikou.

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Shrnutí dosavadního bádání, prameny a zdroje práce	12
3 České školství v historickém kontextu let 1938 - 1952	17
3.1 České školství za druhé republiky.....	18
3.2 České školství na protektorátním území	20
3.3 Školství po válce	27
4 Dobový výklad dějin.....	33
5 Matematické slovní úlohy.....	37
5.1 Vliv obsahu matematických úloh na oficiální odmítnutí nebo přijetí učebnic	38
5.1.1 Učebnice za druhé republiky	38
5.1.2 Zakázané učebnice za protektorátu	40
5.1.3 Příručky pro učitele a první vydané učebnice	43
5.1.4 Zakázané učebnice po válce	45
5.1.5 Učebnice mezi lety 1945-1948	46
5.1.6 Učebnice v roce 1948	49
5.1.7 Učebnice po roce 1948 do reformy školství v roce 1953	52
5.2 Vliv doby na obsah matematických slovních úloh na příkladu Eduarda Čecha ...	54
5.2.1 Životopis Eduarda Čecha	54
5.2.2 Slovní úlohy v Čechových učebnicích	60
6 Závěr	72
7 Použitá literatura	75

1 Úvod

V bakalářské práci na téma *Do jaké míry mohly být učebnice matematiky politicky „nevinné“?* se zabývám odrazem dějinných skutečností v matematických slovních úlohách v letech 1938-1952.

Podle Zdeňka Beneše historická skutečnost *„usiluje o zachycení (v logickém slova smyslu) vazeb, které v popisované skutečnosti existují.“*¹ Jan Horský je blíže specifikuje jako *„základní životní zkušenosti a způsoby vnímání lidí určité doby, tzn. jejich životní světy, klíčové kategorie doby, dobový výklad dějin.“*² Společně s ním se *„zároveň [...] táži na různé časy či v rámci různých časů: v čase konvenční události,“*³ tedy politických událostí v letech 1938-1952. Matematickou učebnici chápu jako svědectví o minulosti, nikoli jako její „relikt“. Učebnice nejsou jen pouhým faktem historické skutečnosti, který bych chtěla kriticky vyložit. Snažím se je interpretovat jako celek integrující formu, obsah i způsob vzniku. Právě v průběhu vzniku a používání učebnice se aktuálně prezentují odborná, politická, obecně kulturní, sociální a osobní určení, vlivy působící na autora i na čtenáře při využití učebnice při výuce ve škole nebo doma při psaní úkolů a přípravě do školy.⁴

Matematika je jedním ze základních předmětů, který se učí žáci již od první třídy škol. Podle Výzkumného ústavu pedagogického je matematické vzdělání: *„... především zaměřeno na výchovu přemýšlivého člověka, který umí používat znalosti z matematiky v různých situacích občanského a profesního života. V hodinách matematiky proto vyučující cíleně motivují žáky k řešení matematických problémů; vedou žáky k matematizaci reálných situací a k posuzování věrohodnosti výsledků; rozvíjejí u žáků schopnost správně se matematicky vyjadřovat; podporují u žáků důvěru*

¹ BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepisectví*. Praha 1993, str. 25

² HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha 2009, str. 26

³ TAMTÉŽ, str. 26

⁴ Podle BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepisectví*. Praha 1993, str. 25-27

*v jejich schopnosti; vychovávají žáky k vytrvalosti, kritičnosti a týmové spolupráci; budují u žáků pozitivní vztah k matematice.*⁵

Ke splnění učebních matematických cílů sloužily a slouží učební pomůcky a poutavý výklad vyučujícího. Učebnice je jednou ze základních pomůcek pro žáky a studenty používaná při výuce a při domácí přípravě. Již v roce 1938 byla považována za „nejdůležitější prostředek školské výuky.“⁶ Konkrétně matematické učebnice měly být „povšechnou orientací a základem pro výklad učitelův a návodem pro další žákovu práci.“⁷ „Protože učebnice jsou tak důležitou součástí školního vyučování, je účast nebo zájem státu na jejich vydávání rozdílný podle míry státního dozoru ke školám vůbec.“⁸ V průběhu sledovaného období se zájem státu proměňoval, tudíž se proměňovaly i požadavky na učebnice kladené státem.

Ke zpracování dějinných skutečností jsem si vybrala matematické slovní úlohy, protože „při jejich řešení užitím teorie cvičí se samostatnost v usuzování, učí se rozeznávat problémy řešitelné od neřešitelných, zvyká se na ověřování správnosti nalezených výsledků.“⁹ Zde je také relativně velký prostor ve slovním vyjádření myšlenky a zároveň propojení s okolní realitou. Právě na slovních úlohách bych chtěla dokázat, že i taková exaktní, přesná a dle většiny populace nezávislá věda jako je matematika, může být použita propagandisticky a ideologicky zneužita k působení na mládež.

V této práci se snažím zachovat dobový význam slova propaganda, tedy „termínu, který označuje souhrnně působení společenských zařízení propagačních, resp. jedinců jimi vládnoucích. Tato zařízení jsou nástrojem k záměrnému šíření určitých názorů, kolektivních představ, kolektivních citů, mínění, věr, hodnocení, ideologií apod. A mají skrze ně řídit jistým směrem chování a jednání lidských

⁵ Ukázky vybraných kapitol ŠVP: <http://www.vuppraha.cz/> (10.3.2012)

⁶ CHLUP, Otokar, ed., UHER, Jan, ed. a KUBÁLEK, Josef, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Praha 1938-40, sv. III., str. 160, heslo učebnice

⁷ TAMTÉŽ, str. 161, heslo učebnice

⁸ TAMTÉŽ, str. 162, heslo učebnice

⁹ TAMTÉŽ, str. 102, heslo matematika

jednotlivců a celých skupin společenských. Propaganda jest jedním z neúčinnějších prostředků sociální kontroly.“¹⁰

V době těsně před 2. světovou válkou a během ní bylo naše území ovlivněno nacistickou propagandou. Její cíl byl interpretován českými autory v roce 1938 ve slovníkovém hesle takto: „*Vysvětlovati německému národu a světové veřejnosti počiny německé vlády, propagovat národně sociální světový názor ve všech oborech politického a kulturního života, pečovati o národní ráz, o státní oslavy a svátky a má usměrňující vliv na tisk, film a rozhlas.*“¹¹ Podle říšského ministra propagandy Josepha Goebelse musí propaganda „*vzbudit zájem veřejnosti a musí být proto šířena sdělovacími prostředky, které vzbuzují pozornost; věrohodnost propagandy určuje, zda ji veřejnost bude považovat za pravdivou nebo lživou; propaganda musí být správně načasována – musí začít v optimálním okamžiku, téma propagandy se musí opakovat do té doby, dokud nepoklesne její účinek pod určitou hranici.*“¹² Ocitáme se v době, kdy se „*moderní válka vedla na třech frontách: vojenské, ekonomické a propagandistické.*“¹³ Zásadou německé válečné propagandy bylo vysvětlení, že Německo válku nechce, odpovědnost za ni nese nepřítel.¹⁴ Promítla se tato nacistická válečná propaganda i do českých učebnic matematiky?

„*Po konci války sovětská ideologie nemohla mít lepší vstupní podmínky, než situaci, kdy její armády byly vítány jako osvoboditelé od nacismu. Odklon od všeho německého a do značné míry i západního, k čemuž nepřispívali jen komunisté a obecná nálada doby, ale i prezident Edvard Beneš, který nebyl schopen překonat svůj mnichovský syndrom, byl příhodný k tomu, aby na mocenském poli narostla role sovětské ideologie.*“¹⁵ I u definice pojmu ideologie jsem si vědoma složitosti tohoto pojmu. Vycházím-li z dobové definice, chápu ideologii jako: „*obecný název pro soustavy pojmů a představ filozofických, politických a hospodářských. [...] Zpravidla jde o souhrn základních pojmů a představ, jimž se podružnější přizpůsobují. [...]*

¹⁰ NĚMEC, Bohumil, ed. *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému*. Praha 1938, str. 180-181 heslo propaganda

¹¹ TAMTÉŽ, str. 180-181 heslo propaganda

¹² J. Goebels citován in VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha 2011, str. 35

¹³ P. Verner citován in VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha 2011, str. 48

¹⁴ VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha 2011, str. 49

¹⁵ JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (Kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice 2008, str. 16

V marxismu značí ideologie světový názor, ideje a hodnocení v určité společenské skupině, což podle marxismu je „nadstavba“ závislá na sociálních a hospodářských poměrech.“¹⁶ Dnes ideologii definujeme spíše jako „soustavu teoreticky zdůvodněných politických, právních, mravních, náboženských a filozofických názorů, idejí, postojů ap., souvisejících s podmínkami existence určité sociální skupiny. Smyslem ideologie je především formovat politické myšlení, postoje a chování občanů v zájmu stabilizace existujícího společenského zřízení nebo k dosažení jeho změny.“¹⁷ Promítla se poválečná nálada doby a sovětská ideologie do českých učebnic matematiky?

Na matematiku bylo odnepaměti pohlíženo jako na objektivní vědu. Již starověcí Řekové měli z matematiky, jak popisuje Ivo Tretera, „jakýsi úděs nejasně motivovaný eticky: klam a závist náleží k povaze neomezeného, nesmyslného a nerozumného. Klam nevane od čísla, neboť klam je nepřátelský a protivný jeho povaze, zato pravda je vlastní rodu čísla a s ním srostlá.“¹⁸ I v pozdějších dobách se například čeští pedagogové na matematiku dívali jako na veskrze objektivní vědu, neboť se „v matematice ukazuje potřeba přesvědčivých a nezvratných důkazů pro každou pronesenou větu, což brání víře v nedokázané výroky nezodpovědných demagogů; a to je jistě podstatná složka dobré výchovy občanské.“¹⁹ Matematika byla a je dokonce zvána královskou disciplínou, protože „je vědou nejčistší, nejsvětější a nejbezpečnější (a to nejen podle názoru matematiků).“²⁰ Z toho vyplývá otázka: Mohla vůbec propaganda proniknout do učebnic matematiky?

Tyto teze jsou postupem času zpochybňovány a někteří začínají uvažovat o vlivu doby. Například Martina Bečvářová již na dvou konferencích v letech 2006 a 2008 upozornila české učitele a didaktiky matematiky, že „politika a propaganda proniká a bude pronikat do učebnic matematiky a je jen na nás, v jaké míře její pronikání

¹⁶ KOLAŘÍK, Jaroslav. *Příruční slovník politický a hospodářský*. Praha 1946-48, str. 542, heslo ideologie

¹⁷ ADAMOVÁ, Karolina et al. *Politologický slovník*. Praha 2001, str. 83, heslo ideologie

¹⁸ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha 2006, str.45

¹⁹ CHLUP, Otokar, ed., UHER, Jan, ed. a KUBÁLEK, Josef, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Praha 1938-40, sv. II., str. 102, heslo matematika

²⁰ COLERUS, Egmont. *Matematika: od násobilky k integrálu*. Praha 1942, předmluva na obálce

připustíme.²¹ Do jaké míry jsou tedy učebnice ovlivněny kontextem doby, v níž byly psané a používané?

Časové rozpětí, které jsem si zvolila, je od doby Mnichovského diktátu v září 1938, kdy byla prvně narušena kontinuita vývoje Československé republiky, do roku 1952. V uvedeném období se na našem území ve velmi krátkém čase projeví čtyři politické změny, které byly ovlivněny dvěma totalitními režimy. Velmi výrazně se navíc promítly do běžného života lidí. Viktor Klemperer popisuje život za nacismu: „*Ten jed je všude. Pronikl do pitné vody, nikdo ho nezůstane ušetřen. [...] Nikdo nebyl nacista, ale přiotráveni byli všichni.*“²² O desetiletí později Petr Fidelius píše: „*Společnost, ve které žijeme, je poznamenána ustavičným, a takřka všudypřítomným působením oficiální propagandy.*“²³

Zůstává tedy otázkou, kolik zbylo v učebnicích matematiky prostoru pro „nevinnost“, protože právě v této době docházelo k systematickým kontrolám obsahu učebnic. Začaly již za druhé republiky a neustaly po celé vymezené období, i když se kritéria různě proměňovala. A neskončily ani v roce 1952, druhým časovým mezníkem této práce, za který mi posloužila druhá školská reforma na počátku roku 1953, jejíž promítnutí do matematiky zpracoval do článku *Nový školský zákon a matematika* Eduard Čech.²⁴

Právě Eduard Čech je autorem učebnic, které dokázaly vycházet téměř po celé vymezené období. Avšak jeho učebnice postavené na stejném základu prošly určitou proměnou ve slovních úlohách:

„*Vzrůst strany. NSDAP měla zapsaných členů:*

1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
27 107	49 523	72 590	108 707	176 426	389 000	806 294	1 414 975

²¹ Prezentace z konferencí Martiny Bečvářové na téma Odras doby v matematických úlohách, pronesené na 4.celostátním semináři učitelů matematiky SOS, SOU a ISS, Ústí nad Orlicí, 12. 10. 2006 a Didakticko-historickém semináři, MFF UK, 25. 11. 2008

²² KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše - LTI: poznámky filologovy*. Jinočany 2003, str. 101, 104

²³ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha 1998, str. 17

²⁴ ČECH, Eduard: *Nový školský zákon a matematika* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), No. 3, 199-205

*Nesmírné množství ohromných úkolů čekalo na své řešení. Zaokrouhlete v každém roce počet členů a) na tisíce; b) na desetitisíce.*²⁵

O tři roky později v učebnici můžeme číst tutéž úlohu, pod stejným číslem 316.

„Vzrůst družstva. Družstvo mělo zapsaných členů:

1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
27 107	49 523	72 590	108 707	176 426	389 000	806 294	1 414 975

*Nesmírné množství ohromných úkolů čekalo na své řešení. Zaokrouhlete v každém roce počet členů a) na tisíce; b) na desetitisíce.*²⁶

Právě učebnice Eduarda Čecha ovlivnily řadu studentů i učitelů.²⁷ Soudobí matematikové, byli „přesvědčeni, že studium vykonaného velkého díla, zkoumání podnětů a snažení předního našeho vědce a učitele povzbudí mladší generaci.“²⁸

Tato bakalářská práce je rozdělena na dvě části: teoretickou a praktickou. Teoretická část se věnuje dobovému kontextu, ve kterém autoři své učebnice psali a žáci je používali. Dobovým kontextem rozumím mezinárodně politickou situaci, která ovlivnila organizaci školství, cíle školství a promítla se do prostředků výuky – obsahu učebnic. Pomocí učebnic dějepisu a vlastivědy je zde představen dobový výklad dějin v takové podobě, v jaké byl určen dětem školou povinným, a jehož odraz je součástí rozboru matematických slovních úloh.

Praktická část je zaměřena na rozbor jednotlivých českých učebnic matematiky, jejichž určení odpovídá dnešním pátým až devátým třídám základních škol a odpovídajícím ročníkům gymnázií. Právě zde jsou k osvojení vyučované látky nejvíce využívané slovní úlohy. Českými učebnicemi rozumím učebnice, které jsou psané českým jazykem, včetně učebnic z doby Protektorátu, kam pronikaly německé výrazy a názvy. Tato část je doplněna životopisem Eduarda Čecha a rozbořem jeho učebnic.

²⁵ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol: učebnice pro I. třídu českých středních škol*. Praha 1943, str., 103, př. 316

²⁶ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Dotisk prvního vydání pro školní rok 1946/47. Praha 1946, str., 103, př. 316

²⁷ NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha in Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), str. 187

²⁸ TAMTÉŽ, str. 186

2 Shrnutí dosavadního bádání, prameny a zdroje práce

Svou prací se snažím navázat na výzkumy prezentované v edici Dějiny Matematiky, konkrétně na knihu Jana Mikulčáka *Nástin dějin vzdělávání v matematice*²⁹ a sborníky *Matematika v proměnách věků*,³⁰ které vzešly z činnosti na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy a Fakultě dopravní Českého vysokého učení technického. V návaznosti na tyto sbírky se pokouším problém matematických slovních úloh ukázat v širším dějinném a jazykovém kontextu období druhé čtvrtiny 20. století a více se zaměřit na tematickou stránku slovních úloh matematických učebnic.

Práce Jiřího Mikulčáka *Nástin dějin vzdělávání matematice* je první prací, která se systematicky zabývá historií vyučování matematice v českých zemích. Časově je práce vymezená od příchodu Slovanů až do roku 1918. O organizaci školství uvádí autor základní informace, které poté rozšiřuje o přehled osnov matematiky, učebnice, metodické příručky, metody učení i jejich výsledky. Autor využívá originální prameny v kombinaci se sekundární literaturou, která je na konci každé kapitoly pečlivě vypsána. Na konci knihy vystává mnoho otevřených otázek, kterým se mohou věnovat další studie. Jak sám autor píše, jeho práce má podnítit soustavnou práci v dějinách vyučování matematice u nás.³¹

Jiří Mikulčák se věnuje učebnicím matematiky v době předbělohorské, po třicetileté válce, z období národního obrození, v polovině 19. století. Učebnice z předbělohorské doby jsou porovnávány a popisovány z pohledu probírané látky: v první kapitole se probírají numerace a početní výkony i se zkouškami správnosti, v druhé kapitole se probírá trojčlenka.³² U učebnic po třicetileté válce je zkráceně

²⁹ MIKULČÁK, Jiří a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Praha 2010

³⁰ FUCHS, Eduard, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků I. sborník*. Praha 1998 až BEČVÁŘ, Jindřich, ed. a BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. *Matematika v proměnách věků VI*. Praha 2010

³¹ MIKULČÁK, Jiří a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Praha 2010, str. 288

³² MIKULČÁK, Jiří a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Praha 2010, str. 36-43

představen autor a ke každé z nich je krátká zmínka nebo citace.³³ Autor spíše vybíral zajímavosti, než aby knihy podrobil soustavné analýze podle nějakých kritérií. Podobně tomu tak je i u učebnic za národního obrození³⁴ – autor se věnuje převážně probírané látce, kterou doplňuje citacemi některých úloh. V učebnicích středních škol z 50. a 60. let 19. století autor klade důraz na obsah odpovídající osnovám a na pojetí vybraných oddílů učiva.³⁵

V závěru práce autor nabízí možná témata dalšího bádání ve 20. století a doporučuje knihy, kde jsou „náčrty vývoje v několika obdobích 20. století.“³⁶ Z nich jsem pro svou práci využila periodikum *Matematika ve škole*³⁷ a především již zmiňovaný sborník *Matematika v proměnách věků*. Dále jsem částečně použila Mikulčákovo členění tématu: představení období, představení organizace školství a teprve poté popis učebnic. Na rozdíl od něj se ale nezabývám školními osnovami, ani obsahem učebnic po stránce didaktické, ale pouze po stránce jazykové a obsahově tematické, která ve jmenované knize není zahrnuta vůbec.

Další inspirací ke zkoumání vývoje učebnic byly také výzkumy Marty Bečvářové. Konkrétně přednáška *Odraz doby v matematických úlohách*. Přednáška byla přednesena na 4. celostátním semináři učitelů matematiky v Ústí nad Orlicí 12. října 2006 a na didakticko-historickém semináři MFF UK, 25. listopadu 2008. Autorka si pokládá otázky: *Je matematika poplatná době? Jsou matematické úlohy ovlivňovány dobou svého vzniku? Zabývá se dlouhým obdobím 1530-1945. Zajímá se o obsah matematických sbírek, matematickou náročnost příkladů a jejich sepětí s každodenním životem. Snažím se rozšířit její poznatky o Čechových učebnicích z válečné doby o rozbor jazykového a propagandistického obsahu a doplnit je o navazující poválečný vývoj.*

V rámci navazování na tyto výzkumy a rozšiřování tématu novými směry se snažím představit matematické úlohy v kontextu dané doby. V úvodních kapitolách

³³ TAMTÉŽ, str. 68-72

³⁴ TAMTÉŽ, str. 101-105

³⁵ TAMTÉŽ, str. 148-159

³⁶ TAMTÉŽ, str. 289

³⁷ *Matematika ve škole: časopis pro didaktiku a methodiku matematiky a deskriptivní geometrie*. Praha: SPN, 1950-1970. ISSN 0323-1690.

zabývajících se školstvím za války navazují na odbornou historickou literaturu, která k tomuto období je relativně obsáhlá.³⁸ Využívám hlavně Věstníku Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) do roku 1945, Věstník Ministerstva školství a osvěty (MŠO) do roku 1948 od tohoto roku pod názvem Věstník Ministerstva školství, věd a umění (MŠVU), kde vycházela všechna relevantní nařízení vlády, vyhlášky ministerstva školství a seznamy povolených i zakázaných učebnic. Po válce vznikaly také mnohé příručky, které hodnotily protektorátní školství a srovnávaly ho se školstvím poválečným a posléze komunistickým.³⁹ Většina těchto knih se obrací přímo k pedagogům, na které spoléhá při obnově poválečného školství a propagaci komunistické strany.

Ke studii Eduarda Čecha mi byly inspirací články ze sborníků *Matematika v proměnách věků* vycházející od roku 1998, zatím poslední, šestý v pořadí, vyšel v roce 2010.⁴⁰ Publikace na sebe volně navazují a skládají se většinou z přednášek proslovených na mezinárodních konferencích a při jiných příležitostech, různých článků a studií. Navazují na článek o Eduardu Čechovi od Andreji Lukášové, kde na pěti stránkách popisuje jeho život, jak ho stenograficky zachytila na přednášce Josefa Nováka ze dne 22. června 1989⁴¹ a na článek *Jak jsme studovali matematiku* od Jiřího Mikulčáka,⁴² kde Eduarda Čecha popisuje z pozice studenta. Eduarda Čecha jako autora

³⁸ Např. DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1966, GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004, KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002

³⁹ MEJSTRÍK, Václav. *Čeští učitelé na cestě k socialismu*. Praha 1975; ODEDOVÁ, Oldřiška, ed. et al. *Dějiny českého a slovenského učitelstva: teze. Díl 1-2 1848-1945*. Praha 1970

⁴⁰ FUCHS, Eduard, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků I: sborník*. 1. vyd. Praha: Prometheus, 1998. 218 s. Dějiny matematiky; sv. 11. ISBN 80-7196-107-8., FUCHS, Eduard, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků II*. 1. vyd. Praha: Prometheus, 2001. 267 s. Dějiny matematiky; sv. 16. ISBN 80-7196-218-X., FUCHS, Eduard, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků III*. 1. vyd. Praha: [Ústav pro soudobé dějiny AV ČR], 2004. 253 s. Dějiny matematiky; sv. 24. ISBN 80-7285-040-7., FUCHS, Eduard, ed. *Matematika v proměnách věků IV*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2007. 223 s., [2] Dějiny matematiky; sv. 32. ISBN 978-80-7204-536-5., BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků V*. 1. vyd. Praha: Matfyzpress, 2007. 331 s. Dějiny matematiky; sv. 33. ISBN 978-80-7378-017-3. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. a BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. *Matematika v proměnách věků VI*. 1. vyd. Praha: Matfyzpress, 2010. 231 s. Dějiny matematiky; sv. 45. ISBN 978-80-7378-146-0.

⁴¹ LUKÁČOVÁ, A.: *Eduard Čech* in FUCHS, Eduard, ed. *Matematika v proměnách věků IV*. Brno 2007, str. 216-220

⁴² MIKULČÁK, J.: *Jak jsme studovali matematiku* in BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků V*. Praha 2007, str. 171-177

učebnic popisuje článek *Eduard Čech a jeho středoškolské učebnice* Martina Melcera.⁴³ Článek stručně opakuje základní charakteristiky Čechova života, zmiňuje se o jeho pracích v topografii a geometrii a ve druhé části se soustředí na učebnice, jak slibuje název. Středoškolské učebnice využívané v době války představuje jako „nejrozšířenější v době protektorátu a náročné pro žáky i pro učitele.“⁴⁴ Přes jejich náročnost, jak píše dále, „v poválečné době vycházelo velké množství dotisků upravených tak, aby lépe odrážely politický a hospodářský vývoj v naší zemi.“⁴⁵ Rozbor těchto učebnic zakládá na početnosti úloh finanční matematiky v jednotlivých učebnicích a na rozboru obsahu dvou konkrétních úloh.

Tyto tři pohledy se mi staly výchozí pro další bádání o Eduardu Čechovi, při kterém vycházím z archivu Akademie věd České republiky (MÚA AVČR). Dále vycházím z Čechových článků i článků jeho spolupracovníků v matematických časopisech.⁴⁶

Pro pojednání o učebnicích v dobovém kontextu jsem využila příručku Státního nakladatelství *O učebnicích (1945)*⁴⁷ a příslušné *Usnesení předsednictva ústředního výboru KSČ (1951)*.⁴⁸ První publikace se mi stala základem pro analýzu učebnic vydaných za protektorátu, druhá zas určila směr rozboru učebnic vycházejících v padesátých letech.

Praktická část bakalářské práce se plně věnuje jednotlivým učebnicím – zakazovaným za druhé republiky, protektorátu i po válce, povolovaným ve všech těchto obdobích, a dotiskům z dob, kdy nestačily vycházet nové učebnice. Nečiním si nárok na použití veškerých soudobých učebnic, ale vybrány jsou texty nejfrekventovanější, dostupné v Národní knihovně v archivních exemplářích a v depozitáři Národního pedagogického muzea a Knihovny Jana Amose Komenského.

⁴³ MELCER, M.: *Eduard Čech (1893-1960) a jeho středoškolské učebnice* in FUCHS, Eduard, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků III*. Praha 2004, str. 179-185

⁴⁴ TAMTÉŽ, str. 182

⁴⁵ TAMTÉŽ, str. 183

⁴⁶ *Časopis pro pěstování matematiky*. Praha: Academia, 1951-1990. ISSN 0528-2195 a *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1956-. ISSN 0032-2423.

⁴⁷ *O učebnicích*. [V Praze]: Státní nakladatelství, 1945. 36 s.

⁴⁸ *Usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy*. Praha: Kult. prop. odd. sekr. ÚV KSČ, 1951. 27, [2] s.

Otázky sledované v učebnicích také vycházejí ze soudobého pojetí historických událostí, které jsou v práci představeny na základě učebnic vlastivědy a dějepisu, které vycházely za první Československé republiky. Učebnice byly vybrány na základě kritérií odpovídajících matematickým učebnicím, tzn. věkově pro základní i střední školy a vycházejících od roku 1918 - od prvních dodatků k habsburským učebnicím v listopadu 1918,⁴⁹ přes učebnice z dvacátých a třicátých let,⁵⁰ až k učebnicím z roku 1938.⁵¹

⁴⁹ KEPRTA, Josef, ed. *Deťom československej republiky*. 4. vyd. V Praze: B. Kočí, 1919. 79 s., [4] obr. příl. (některé barev.). Umělecké snahy; sv. 152.A.

⁵⁰ HRNČÍŘ, František, ed. *Dějepis národa československého*. 6., přeprac. vyd. V Nymburce: [nákl.vl.], 1920. 160 s. Stručné poučky; čís. 5.; SVAČINA, Bohumil. *Republika Československá: Příručky ke shrnutí a opakování učiva*. 7. vydání. Holešov: B. Svačina, 1926. 40 s. Příručky ke shrnutí a opakování učiva; Čís. 1.

⁵¹ BIDLO, Jaroslav, ŠUSTA, Josef a DOBIÁŠ, Josef. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. Díl třetí, Dějiny nového věku od osvícenství*. Vydání čtvrté, přepracované. V Praze: Historický klub, 1938. 190 s.; ZAHRADNÍK, Karel. *Dějepis pro měšťanské školy. IV, pro jednoroční učebný kurs*. V Praze: Československá grafická Unie, 1938. 140, 24 s.

3 České školství v historickém kontextu let 1938 - 1952

Počátky školského systému tohoto období můžeme hledat v reformách z doby habsburské monarchie. Během půl století před první světovou válkou se zvýšil počet všeobecných i odborných škol. Vytvořená síť českého školství byla výsledkem dlouhodobého procesu, který vrcholil v roce 1882, kdy byla rozdělena pražská Karlo-Ferdinandova univerzita. Uvedený proces byl výsledkem širších politických, kulturních a národních tendencí v české společnosti, které jí umožňovaly poměry v Rakousku-Uhersku.⁵² České společnosti se i přes různé překážky podařilo zasadit se o rozvoj českého školství, na který potom navázala první Československá republika. Vývoj českého školství byl narušen až v září 1938.

Na počátku září 1938 se začalo schylovat k další velké válce. Konfliktu měla zabránit schůzka v Mnichově, svolaná na 29. září 1938 Adolfem Hitlerem.⁵³ Pozvaný byl britský premiér Neville Chamberlain, který se s Hitlerem setkal v krátké době již po třetí, dále francouzský premiér Édouard Daladier a italský premiér Benito Mussolini jako zprostředkovatel.⁵⁴ Výsledkem konference bylo odstoupení českého pohraničí s německou většinou obyvatelstva Německu.⁵⁵ Československá vláda mnichovský diktát přijala a Edvard Beneš 5. října abdikoval.⁵⁶ Dodnes mnichovská otázka vzbuzuje pocit zrazenosti od spojenců a otázky, co by kdyby... Faktem je, že ČSR přišla o třetinu území i obyvatel a reálně hájitelnou hranici s pevnostmi.

Od této chvíle se systém školství se vyvíjel rozdílně v odstoupeném pohraničí⁵⁷

⁵² BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha 2003, str. 116

⁵³ BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: 1999- . sv. XIV, str. 661

⁵⁴ TAMTÉŽ, str. 661

⁵⁵ TAMTÉŽ, str. 664

⁵⁶ TAMTÉŽ, str. 670

⁵⁷ Po odstoupení pohraničí Říši vznikla Říšská župa Sudety. Docházelo zde k přizpůsobování organizace školství říšskoněmeckému školství. Sudetští Němci však změny nepřijímali s nadšením. Svoje školství považovali za kvalitní a často lepší než říšskoněmecké. Jedním z prvních kroků říšskoněmecké správy Sudet byla i kontrola školních osnov a jejich srovnání s Říší. Cílem nových učebních plánů byla výchova k nacionálnímu socialismu a přijetí říšskoněmecké myšlenky. Došlo k ideologické úpravě českých učebnic a značné části učebních pomůcek. Během války nedocházelo k vydávání nových učebnic, takže byly celou dobu používány cenzurované – vyškrtané, vytrhané, začerněné učebnice z období první republiky. KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002, str. 382 a 392

a na území tzv. druhé republiky.

3.1 České školství za druhé republiky

Nový stát byl nazýván druhou republikou,⁵⁸ posléze se ustanovil oficiální název Česko-Slovensko.⁵⁹ Zjednodušený politický systém byl tvořen Stranou národní jednoty (SNJ)⁶⁰ a opoziční Národní stranou práce.⁶¹ V listopadu byl zvolen prezidentem Emil Hácha⁶² a vládu generála Jana Syrového nahradila vláda v čele s Rudolfem Beranem.⁶³ Dosavadní údajný chaos demokracie měla nahradit demokracie autoritativní spojená s nacionalismem, křesťanskou tradicí, mravním řádem a také antisemitismem – sílícím pod německým tlakem.⁶⁴

V Česko-Slovensku se reforma školství stala důležitou součástí připravovaných politických úkolů SNJ, jejímž cílem bylo vytvoření „školy národní a věřící.“⁶⁵ Nová škola nové republiky měla být katolická s povinnou výukou náboženství, což se vizuálně projevilo návratem křížů do učeben, „aby se s křížem i pravda Kristova a modlitba znovu uvedly do škol.“⁶⁶ Podstatnou revizí měly projít vyučovací osnovy a SNJ si přála i zpracování nových učebnic vzhledem k novým katolickým požadavkům a novému výkladu vyzdvihované svatováclavské tradice.⁶⁷ Brzy měla přijít na řadu otázka pokrokových učitelů,⁶⁸ kteří vychovávají mládež v prvorepublikových pověrách

⁵⁸ BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha 1999- . sv. XVa, str. 9

⁵⁹ TAMTÉŽ, str. 72

⁶⁰ TAMTÉŽ, str. 57

⁶¹ TAMTÉŽ, str. 67

⁶² TAMTÉŽ, str. 72

⁶³ TAMTÉŽ, str. 73

⁶⁴ TAMTÉŽ, str. 50

⁶⁵ *národní* – myšleno nacionalistické a *věřící* – myšleno s převýchovou národa v duchu svatováclavské tradice, GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004, str. 204

⁶⁶ Národní obnova 24.12.1938, č. 51 in RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Vyd. 1. Praha 1997, str. 136

⁶⁷ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004, str. 205

⁶⁸ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha 1997, str. 135

– od liberalismu a humanismu až k bolševictví a bezbožnictví.⁶⁹

Narušena byla výuka na základních i středních školách nejen z důvodů nových ideových nároků. Již v září během mobilizace byly některé školy obsazeny vojskem. Z odtrženého území přicházeli žáci obecných, měšťanských a středních škol a také jejich učitelé. Ministerstvo školství se potýkalo s náhlým přebytkem učitelů a začalo rovněž uvažovat i o snižování počtu žáků. Novou koncepci školství představil premiér Rudolf Beran na schůzi tajemníků SNJ v únoru 1939. Kromě připomenutí revize školních učebnic⁷⁰ vyhlásil pokračování v zásadní reformě školství, protože náklady na školství byly „*prostě neúnosné*.“⁷¹ K problému venkovských tříd s malým počtem žáků se vyjádřil neúprosně: „*Zde se musí čistit, a to důkladně*.“⁷² K cílům výchovy: „*Potřebujeme, aby školy vychovávaly k praktickému životu. [...] Proto se musí školství přetvořit tak, aby lidé se hrnuli do praktických povolání, a ne aby vyrůstal studovaný proletariát bez existence, otrávený životem už v osmnácti letech*.“⁷³ S proměnou školství v tomto období souvisí i proměny cílů výuky. K dosažení nových, vytyčených cílů měly napomáhat pedagogům učebnice.

Při první revizi učebnic mělo být posouzeno, zda: „*neodporuje duchu národní a křesťanské výchovy, zdali po stránce výchovné vede žactvo k národnímu uvědomění a k pracovní podnikavosti, zdali neobsahuje nepřijatelnou kritiku vládních systémů a zřízení jiných národů a států, zdali je vhodná po stránce metodické, zdali je psaná formou přístupnou příslušnému stupni žactva a slohem usnadňujícím žactvu pamětné zvládnutí učiva...*“⁷⁴ Na prvním místě bylo ohodnoceno, jestli obsah vyhovuje době, teprve poté až kvalita učebnice po stránce metodické, přihlíželo se také k ceně: „*po stránce technické budiž přihlédnuto též k rozsahu učebnice tak, aby náležitým*

⁶⁹ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004, str. 205

⁷⁰ k revizím učebnic byly ustanoveny tříčlenné komise, které měly zajistit spolupráci potřebného počtu znalců a odborníků

⁷¹ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004, str. 205

⁷² TAMTÉŽ, str. 205

⁷³ TAMTÉŽ, str. 205

⁷⁴ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 40-41

výběrem učiva a vnější úpravou knihy bylo možno dosáhnouti pokud možno její nejlevnější prodejní ceny.⁷⁵

Během tohoto období mělo být přezkoumáno přibližně tisíc titulů učebnic pro všechny vyučovací předměty i ročníky.⁷⁶ Stále stupňující se tlak nacistického Německa neposkytl prostor ani čas, aby byly formulovány směrnice, jak mají nové učebnice vypadat. Zůstalo tedy pouze u kontrol. Neexistovala totiž ani žádná centrální instituce, která by se o úpravu a vydávání učebnic mohla starat, protože dosud vznikaly ze soukromé iniciativy.⁷⁷ A tak vyšly jen dvě učebnice: „*Mladý počtář*“ pro 6-8. postupný ročník obecných škol od Početního sdružení⁷⁸ a jedna učebnice psaní.⁷⁹

3.2 České školství na protektorátním území

Již před 15. březnem 1939 se dříve společné školství Čechů a Slováků začalo vyvíjet odděleně. Zřízení Protektorátu Čechy a Morava předcházelo vyhlášení nezávislosti Slovenska⁸⁰ a Podkarpatské Rusi 14. března.⁸¹ Adolf Hitler využil maďarského tlaku a dosáhl toho, že se obě dvě území dala pod ochranu Německé říše.⁸² Tentýž den se Adolf Hitler rozhodl vzít pod ochranu i český národ, což sdělil Emilu Háchovi osobně v Berlíně.⁸³ Formálně byla zaručena českému národu autonomie a svébytný rozvoj.⁸⁴ Říšským protektorem byl Adolfem Hitlerem jmenován Konstantin von Neurath a jeho zástupcem státní tajemník Karel Hermann Frank.⁸⁵ Vláda Rudolfa Berana se přeměnila

⁷⁵ *O učebnicích*. Praha 1945. str. 2

⁷⁶ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 40-41

⁷⁷ *O učebnicích*. Praha 1945. str. 1

⁷⁸ PÁTEK, František, ed. *Mladý počtář: početnice pro 6.-8. post. ročník českých škol obecných*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939.

⁷⁹ *O učebnicích*. Praha 1945. str. 5

⁸⁰ BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha 1999- . sv.XVa, str. 165

⁸¹ TAMTÉŽ, str. 166

⁸² TAMTÉŽ, str. 165

⁸³ BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: 1999- . sv.XVa, str. 171

⁸⁴ TAMTÉŽ, str. 173

⁸⁵ TAMTÉŽ, str. 181

ve vládu protektorátní, v jejímž čele stanul na konci dubna generál Alois Eliáš.⁸⁶ Emil Hácha, z pozice státního prezidenta, nechal rozpustit parlament. Politický život se koncentroval do Národního souručenství.⁸⁷ Ustanovovány byly orgány okupační správy – politické, správní, soudní, policejní,⁸⁸ jejichž úkolem bylo kontrolovat protektorátní úřady.⁸⁹

Proměna protektorátního školství vycházela ze zkušeností s průběhem změn ve školství v nacistickém Německu. Zprvu nešlo o mechanický přenos do českých poměrů, protože rozdíly ve školství byly příliš velké.⁹⁰ Ale z nacistických zkušeností s německým školstvím se dalo vyvozovat, že těžiště germanizační politiky v českém školství bude také spočívat ve správné a jasné výchově mládeže pomocí nacistické propagandy.⁹¹ Sám Adolf Hitler při jednom z projevů prý prohlásil: „*Když mi protivník řekne: „Nikdy se nepřidám na vaši stranu!“ jen mu klidně odpovím: „Vaše děti nám už teď patří [...] Váš čas pomine. Vaši potomci však již nyní stojí v jiném táboře. Zakrátko nebudou znát nic než naše nové společenství.*“⁹² Vzhledem k novým politickým poměrům se dbalo na projevy úcty k Vůdci, loajálnosti k Říši a úcty k německému národu. Mezi prvními změnami v českém školství bylo zavedení povinných hodin německého jazyka a kontrola školních učebnic.⁹³

Kontrola školních učebnic by se dala rozdělit do dvou fází. První fáze probíhala jinak než v Německu, kde se místo kontrol dosavadních učebnic překotně vytvářely provizorní příručky, které byly určené k memorování významných dat z historie NSDAP, rasové typologie nebo nacistických pochodových popěveků.⁹⁴

⁸⁶ TOMÁŠEK, Dušan a KVAČEK, Robert. *Generál šel na smrt: životní příběh Aloise Eliáše*. Praha 2007, str. 27

⁸⁷ TAMTÉŽ, str. 24

⁸⁸ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha, 2006. 4 sv., str. 123

⁸⁹ TAMTÉŽ, str. 124

⁹⁰ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 40

⁹¹ TAMTÉŽ, str. 40

⁹² KOONZ, Claudia. *Svědění nacizmu*. Praha, 2009. str. 163

⁹³ Prováděcí výnos MŠANO ze dne 3. ledna 1940 pro měšťanské školy a ze dne 25. ledna 1940 pro obecné školy. in *Věstník MŠANO 1940*, str. 15 a 196 a DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 44

⁹⁴ TAMTÉŽ, str. 174

K revizi českých učebnic byly využity předchozí komise sestavené již za Česko-Slovenska. V českém školství se nejprve zakazovalo vše, co nějakým způsobem připomínalo první republiku. Revizi byly podrobeny všechny školní učebnice a žákovské a učitelské knihovny. Kontrolovala se věta za větou, odstavec za odstavcem. Revize učebnic byla skončena v srpnu 1939.⁹⁵ Jako první přišel zákaz dosavadních učebnic dějepisu, zeměpisu, češtiny a němčiny, jiné byly pozastaveny do doby, než budou přepracovány⁹⁶. Mezi těmito učebnicemi byla *Počtenice* autorů Jana Kozáka a Jana Ročka⁹⁷ a *Počtenice* Josefa Úlehly.⁹⁸ Mnoho dalších bylo doporučeno k úpravě, aby mohly vyjít.⁹⁹ U těch, které nebyly zatím vyřazeny, musela být začerněna nebo vytržena všechna nevyhovující místa, neboť při pouhém přelepení se dal původní text ještě přečíst.¹⁰⁰

Velkým zásahem do školství bylo zavření českých vysokých škol v reakci na protiněmecké demonstrace při pohřbu Jana Opletala 15. listopadu 1939.¹⁰¹ Dalším důsledkem byla poprava devíti studentů, deportace dalších do koncentračních táborů. Vysoké školy do konce války zůstaly zavřené.¹⁰²

K uskutečňování zásadních změn v českém školství přistoupili nacisté až v roce 1940. Dosavadní pětiletá obecná škola byla změněna na čtyřletou a trojletou, měšťanská škola byla rozšířena na čtyřletou. Navazovala na poslední třídu obecných škol, ale byla postupně změněna na školu výběrovou. Docházelo k vylučování studentů a k zvyšování počtu hodin povinné němčiny.¹⁰³

Na jaře 1940 se také ohlašovala druhá revize učebnic z důvodu, aby bylo: „ve školním roce 1940/41 užíváno jen učebnic, jejichž obsah je v souladu s duchem nejpřísnější loajality k politickým poměrům protektorátu a zcela v duchu nových

⁹⁵ *O učebnicích*. Praha 1945. str. 3

⁹⁶ *O učebnicích*. Praha 1945. str. 4

⁹⁷ KOZÁK, Jan a ROČEK, Jan. *Počtenice pro 6., 7., 8. školní rok všech škol obecných*. Praha 1931, str. 44

⁹⁸ Úlehla, Josef: *Počtenice pro občanské školy, díl I.-IV. a O učebnicích*. Praha 1945. str. 3-4

⁹⁹ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 66

¹⁰⁰ UHLÍŘ, Jan Boris. *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha 2008, str. 439

¹⁰¹ BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Nad'a. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: 1999- . sv.XVa, str. 342

¹⁰² TAMTĚŽ, str. 343

¹⁰³ SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice, 2010. str. 37

směrníc občanské výchovy. “¹⁰⁴ Brzy se ukázalo, že nacistům nevyhovovaly žádné české učebnice: „...v příštím školním roce mohou být ve školách užívány jen ty učebnice a pomocné knihy ze všech předmětů, k nimž pan říšský protektor dal své svolení, vyřazují se zatím všechny učebnice, příručky a pomocné knihy z užívání na školách ve školním roce 1940/41. Žactvo budiž na to upozorněno, aby si neopatřovalo zatím učebnic pro příští školní rok. “¹⁰⁵ Na konci každého čísla *Věstníku Ministerstva školství a osvěty (MŠANO)* byl se souhlasem říšského protektora vydáván seznam zakázaných a povolených učebnic pro jednotlivé stupně a druhy škol.

Nacistům nevyhovovaly jak učebnice, tak i učební osnovy, které dosud spočívaly „na úvahách, názorech a předpokladech, které byly v mnohém ohledu překonány, “¹⁰⁶ proto bylo učiněno opatření, aby byly přezkoumány a přepracovány. Ke konci srpna 1940 byl výnos o učebnicích upraven. V učebnicích dějepisu musely být dějiny německého národa řazeny na první místo, v zeměpise se muselo zdůrazňovat, že Protektorát Čechy a Morava je částí Říše,¹⁰⁷ a občanská nauka byla zcela zrušena.¹⁰⁸ O ostatních učebnicích bylo rozhodnuto takto: „učebnic a učebních pomůcek ostatních oborů může býti až na další používáno, dá-li k tomu v každém jednotlivém případě pan říšský protektor svolení. “¹⁰⁹ V tomto systému posléze nastala komplikace nařízením říšského protektora o používání zeměpisných názvů – zatím se měly doplňovat rejstříky německých názvů (abecedně podle českých zeměpisných názvů) a ke každému českému názvu do knihy připojit název německý. V nových učebnicích měl být uveden německý název před českým a oba stejným typem písma.¹¹⁰

Celý následující školní rok 1940/41 byl ve znamení velkého nedostatku učebnic. Povolené byly většinou ihned rozebrány, dotisknout se nesměly bez nového povolení po opětovném schválení.¹¹¹ Učitelům bylo ministrem školství Janem Kaprasem

¹⁰⁴ *O učebnicích*. Praha 1945, str. 5

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, str. 6

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, str. 7

¹⁰⁷ Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1 in *Věstník MŠANO*, ročník 1941, str. 22

¹⁰⁸ Občanská výchova byla zrušena výnosem ze dne 29. května 1940 čís. 65.355/40-I/1 in *Věstník MŠANO*, rok 1940, str. 22

¹⁰⁹ *O učebnicích*. Praha 1945, str. 7

¹¹⁰ TAMTÉŽ, str. 8

¹¹¹ *O učebnicích*. Praha 1945, str. 13

doporučeno učinit taková opatření, aby „*mohlo býti úspěšné vyučování i bez nich* (myšleno učebnic). *Potřebnou učebnou látku připraví si na základě dosavadních osnov, ale v duchu naznačených směrnic. [...] Jakmile budou schváleny a vydány potřebné učebnice, využije se jich hned k intenzivnímu vyučování.*“¹¹²

Vycházely alespoň příručky pro učitele, které obešly zdlouhavé schvalování a poskytly školám a především mladým učitelům náhradu. Příručky byly ve skutečnosti původně určeny pro žáky a někteří vyučující je i tak využívaly. V lednu 1941 vyšla příručka *Počtářské základy I. a II. díl*,¹¹³ před začátkem školního roku 1941/42 podobná příručka *Počty v I. třídě měšťanských škol*.¹¹⁴ Tyto příručky byly nejprve psány jako učebnice. K sepsání se spojili odborní učitelé František Pátek, Josef Trajer, Václav Tvrdek, Vladimír Dubský, Karel Rakušan a Josef Kurfurst. Schvalovací řízení však vážlo, a tak byly vydány jako příručky pro učitele. Tato cesta byla možná do roku 1942, kdy byla vydána ustanovení Říšského úřadu pro školní a vyučovací písemnictví. Dotisky *Početních základů II. a Počtů ve IV.A třídě* již nebyly povoleny.¹¹⁵

V roce 1941 byl dalšími nařízeními omezován přístup ke vzdělání.¹¹⁶ Byl stanoven nejvyšší počet žáků v českých jednotřídních školách na 50, ve více třídních a měšťanských na 60. V německých školách zůstal počet žáků ve třídách stejný podle vládního nařízení z roku 1939, tzn. 45 žáků.¹¹⁷ Českým školám bylo dále také nařízeno spojovat třídy a rušit paralelky.¹¹⁸ Dále bylo stanoveno, že většina českých studentů nesmí přejít z obecné školy do školy měšťanské, která byla přejmenována na hlavní a

¹¹² Věstník MŠANO, Praha 1941, str. 23

¹¹³ PÁTEK, František et al. *Počtářské základy. II. díl, Užité příklady z paměti*. Prag: Státní nakladatelství, 1941. 79 s.

¹¹⁴ DUBSKÝ, Vladimír et al. *Počty v I. třídě měšťanských škol: (6. postupný ročník): metodické rozvržení a zpracování učiva pro učitele*. Praha 1941. 118 s.

¹¹⁵ IV.A třída hlavních škol již neexistovala, přesto chtěli vyučující poskytnout žákům možnost seznámit se s učivem bývalých jednoročních kurzů. *O učebnicích*. Praha 1945. str. 14

¹¹⁶ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 51

¹¹⁷ Vládním nařízením ze dne 16. června 1939 *O nejvyšším počtu dětí ve třídě obecné nebo měšťanské školy* vláda Protektorátu Čechy a Morava nařídila, že počet tříd při obecné škole se řídí počtem dětí, Vládním nařízením ze dne 4. července 1940 se toto nařízení prodloužila na školní rok 1940/1941. Nejvyšší počet dětí v jedné třídě se ustanovil na 45. Věstník MŠANO 1939, seš. 3, str. 249 a Věstník MŠANO 1940, str. 212

¹¹⁸ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 51

stala se oficiálně školou „výběrovou.“¹¹⁹ Změny byly zdůvodněny znevýhodněným postavením německých dětí za první republiky. Nacistům ale nešlo o vyrovnání domnělého rozdílu. Jejich snahou bylo hlavně znemožnit získání vzdělání širším vrstvám českého obyvatelstva a z českých žáků mít co nejvíce německy mluvících pracujících lidí pro Říši.

Okupační moc nechtěla trpět žádné odlišnosti v organizaci školství, které by brzdily proces převýchovy české mládeže. Rušeny byly české střední školy,¹²⁰ neboť zde vyučovaly stabilní pedagogické sbory vysokoškolsky vzdělaných profesorů. Měly velký výchovný vliv na žáky, ze kterých vychovávaly budoucí československé občany.¹²¹ Rušeny byly také církevní a soukromé školy. Zůstaly pouze odborné školy zaměřené na praktický život, které zabezpečovaly přísun kvalifikovaných sil do válečné ekonomiky.¹²²

Veškeré snahy změnit tato opatření protektorátní vládou vyznívaly naprázdno.¹²³ Protektorátní MŠANO bylo podřízeno Říši a jeho hlavním úkolem měla být germanizační a odnárodňovací politika.¹²⁴ Zpočátku, když byl ministrem Jan Kapras (1938-1942), převažovaly pokusy zmírňovat dopady okupační moci na české školství. Změna nastala s příchodem Emanuela Moravce, kdy byla mnohá nařízení zpřísněna.¹²⁵

Na počátku roku 1942 dostalo německé vedení i Školní nakladatelství. Zrychlení a zjednodušení povolovacího řízení si představitelé nového vedení nakladatelství představovali jako spolupráci mezi vhodnými autory a posuzovateli vybranými MŠANem, a poté schválení Říšským úřadem pro školní a vyučovací písemnosti. Tímto procesem se svěřila příprava a schvalování učebnic Říšskému úřadu pro školní a vyučovací písemnosti místo MŠANa. Svoje postavení si tento úřad udržel zhruba rok,

¹¹⁹ Výnos MŠANa ze dne 27. srpna 1941, č. 105.179-I o přeměně označení „*měšťanská škola*“ na označení „*hlavní škola*“. Věstník MŠANO, ročník 1941, str. 291 (úřední razítka byla povoleno používat nejdéle do 15. října 1941)

¹²⁰ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 53

¹²¹ TAMTÉŽ, str. 53

¹²² TAMTÉŽ, str. 55

¹²³ TAMTÉŽ, str. 52

¹²⁴ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 60

¹²⁵ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 60

poté jeho pravomoci přišly znovu na MŠANO, v té době už proněmecké.¹²⁶ Tato rozhodnutí ale splnila svůj účel, začaly se vydávat nové učebnice.

Tato fáze vydávání učebnic byla podobná druhé fázi v Německu, kde docházelo od poloviny třicátých let k tisku nových učebnic. Teprve po stabilizaci situace v Říši mohl začít přechod k nenápadnosti. V Německu se objevovala nová skripta a učebnice, „objektivní informace“ ponižující Židy byly zasazeny do širokého rámce zaobaleného střízlivým jazykem vědy,¹²⁷ Hitlerovy citáty a výroky nacistických intelektuálů byly mezi slovy klasických autorů jako Schiller a Goethe, k popisům historických postav byla připojena etnická charakteristika,¹²⁸ texty pro nácvik latiny ospravedlňovaly Mussoliniho nároky na etiopské území, při zeměpise se o celé východní Evropě mluvilo jako o německém Lebensraum,¹²⁹ v hodinách matematiky žáci počítali, jaké poměrné náklady vynaloží plátcí daní na péči o zdravé a nezdravé děti. Správně vypočítaný výsledek jim sdělil, že je morálnější finančně rentabilní zdravotní péče, protože umožňuje investovat do „hodnotnějších“ etnických spoluobčanů.¹³⁰

I v Protektorátu se druhá fáze týkala nenápadnosti – slovní úlohy odkazující k Německu byly řazeny mezi běžné úlohy. Prověřovali se i autoři učebnic, od poloviny roku 1942 Ministerstvo školství žádalo všechny autory učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek, aby podepsali: „*Prohlašuji na svou čest a svědomí, že nejsem Žid ani míšenec, nebyl jsem nikdy členem zednářské lože (klubu Rotary), nejsem legionář, nebyl jsem členem bývalé komunistické strany, nebyl jsem po roce 1930 funkcionářem bývalé sociální demokratické strany dělnické, nebyl jsem po roce 1930 funkcionářem bývalé národně-socialistické strany, nepodnikl jsem cestu do sovětského Ruska, nebyl jsem členem komitě pro podporování demokratického Španělska.*“¹³¹ Těmto přísným podmínkám nevyhovovalo mnoho autorů, nakladatelství to řešilo dokonce tak, že „*v několika případech zamlčelo pravý stav věci nebo byl oznámen úmyslně klamně.*“¹³²

¹²⁶ *O učebnicích.* Praha 1945. str. 17

¹²⁷ *tamtéž.* str. 178

¹²⁸ KOONZ, Claudia. *Svědomí nacizmu.* Praha, 2009. str. 175

¹²⁹ *tamtéž.* str. 178

¹³⁰ *tamtéž.* str. 180

¹³¹ *O učebnicích.* Praha 1945. str. 34 a 35

¹³² *O učebnicích.* Praha 1945. str. 17

Kromě organizačních změn docházelo také ke změnám školní klasifikace. Ve školním roce 1943/44 bylo pětistupňové známkování změněno na šestistupňové. Později byl snižován počet výborných v jednotlivých předmětech na maximálně dvě ve třídě, podobně byla ztížena možnost dosáhnout vyznamenání.¹³³ Neúspěšní studenti byli nasazováni do výroby.¹³⁴

V posledních letech války, kdy Německo začalo prohrávat,¹³⁵ už ve školství k převratným změnám nedocházelo.

3.3 Školství po válce

Osvobozené Československo se hlásilo k předválečné tradici.¹³⁶ Ani mohutný nástup komunistické strany nebyl nepřirozený – již před válkou patřila mezi nejsilnější politické strany¹³⁷ a právě sovětské tanky osvobodily velkou část ČSR. Přesto válka změnila územní rozsah republiky - Podkarpatská Rus připadla Sovětskému svazu (SSSR), změnil se také ústavní a správní systém i vztahy jednotlivých národností.¹³⁸ Vznikala nová lidově demokratická republika závislá se SSSR. Základem nové politické situace byl Košický vládní program Národní fronty schválený prezidentem Benešem 4. dubna 1945.¹³⁹

Dne 10. května 1945 se stal novým ministrem školství Zdeněk Nejedlý. Ve svém prvním projevu představil vznik nových národních výborů a budování demokracie, nastínil odbyrokratizování školství, uvedl požadavek zničení fašismu, kladl důraz na vědu a přislíbil zvýšení atraktivity úřadu.¹⁴⁰ Ministerstvo školství a osvěty (MŠO)

¹³³ BARTOŠOVÁ, Jana a FRYČ, Jindřich. *Vysvědčení jako součást dějin školství: od 18. století po současnost*. [Praha, 2011, str. 14

¹³⁴ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha 1996, str. 52

¹³⁵ BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Nad'a. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Vyd. 1. Praha: 1999- . sv.XVb, str. 569

¹³⁶ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha, 2006. 4 sv., str. 159

¹³⁷ TAMTĚŽ, str. 160

¹³⁸ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha, 2006. 4 sv., str. 159

¹³⁹ TAMTĚŽ, str. 160

¹⁴⁰ SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice, 2010. str. 65

svými výnosy oslavovalo konec války: „*Po druhé v dějinách našeho národa se splnila věštba Komenského a po přejití vichřic hněvu se vláda našich věcí zase vrátila do našich rukou.*“¹⁴¹ Od žáků i vyučujících se očekávalo, že „*budou horlivě plnit své povinnosti a úkoly, aby co nejdříve byly zahojeny rány, které utrpěla české škola v druhé světové válce.*“¹⁴² Výnosy, často překotně vydávanými, se MŠO snažilo napravit „*křivdy způsobené dobou okupace.*“¹⁴³ Rušily se výnosy vydané za války, v nichž se: „*...jeví nacistický duch a persekucní úmysl.*“¹⁴⁴ První nařízení se týkala hodin němčiny: „*Na obecných a měšťanských školách se samozřejmě zastavuje vyučování němčině s okamžitou platností.*“¹⁴⁵ Další rušené výnosy z doby Protektorátu se týkaly klasifikačních stupňů, omezení přijímání a postupu žactva do vyšších ročníků, omezení přestupů na vyšší typ školy, stanovení počtu známek jednotlivých stupňů.¹⁴⁶ Brzy byly uzavřeny všechny německé školy, v pohraničí se mělo učit v českých školách hned, jakmile to bylo možné.¹⁴⁷ Než vyšla v platnost nová opatření, mělo se na školách vyučovat „*v duchu a podle vnitřní náplně normálních učebních osnov z roku 1933, 1932 a 1928 a učivo se bude přizpůsobovat nových poměrům společenským, politickým, národním i státním.*“¹⁴⁸

Poválečná obnova českého školství vyvolala potřebu rychlého vydání upravených dotisků učebnic, ze kterých bylo vyřazeno vše německé. Proto nejen Státní pedagogické nakladatelství, ale například i Jednota českých matematiků a fyziků (JČMF) začala hned po válce vydávat nová upravená vydání těch středoškolských učebnic, které do té doby vyšly v jejím nakladatelství.¹⁴⁹ Dotisky učebnic vycházely

¹⁴¹ Výnos ze dne 21. května 1945: *K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice.* in Věstník MŠO, ročník 1945, str. 9.

¹⁴² TAMTÉŽ, str. 9

¹⁴³ Vyhláška MŠO z 7. června 1945. in Věstník MŠO, rok 1945, str. 23

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, str. 23

¹⁴⁵ Výnos: *K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice.*, Věstník MŠO, ročník 1945, str. 9

¹⁴⁶ Vyhláška MŠO z 7. června 1945. in Věstník MŠO, rok 1945, str. 23

¹⁴⁷ Vyhláška MŠO z 7. června 1945. in Věstník MŠO, rok 1945, str. 12. Žáci německé národnosti měli být zařazeni do českých škol, kde bylo žáků více, mělo být zřízeno podpurné vyučování v samostatných skupinách. Výnos MŠO ze dne 7. července 1948. in Věstník MŠO, rok 1945, str. 583

¹⁴⁸ Výnos: *K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice.* in Věstník MŠO, ročník 1945, str. 9

¹⁴⁹ Činila tak do roku 1948, kdy podle nového školského zákona vydávání všech učebnic převzalo Státní pedagogické nakladatelství. Někteří autoři učebnic JČMF tedy začaly vydávat učebnice pod SPN, např. na učebních osnovách i učebnicích matematiky pracoval Eduard Čech s kolektivem matematiků.

pouze na jeden školní rok s příslibem, že brzy po vytvoření nové školské reformy začnou vycházet nové učebnice.¹⁵⁰

V první Gottwaldově vládě, v letech 1946-1948, se ministru školství a osvěty Zdeňku Nejedlému ještě nepodařilo prosadit reformu školství, proti níž se postavili lidovci, národní socialisté a katolické církve.¹⁵¹ Zákon o jednotné škole byl tak přijat až 21. dubna 1948.¹⁵² To už měl Klement Gottwald sestavenou jednotnou vládu, protože 20. února dvanáct členů vlády za demokratické strany podalo demisi.¹⁵³ Systém Národní fronty i ústavní pořádek se během několika dní rozpadly. Na místní i centrální úrovni se zakládaly akční výbory. Představovaly novou, nikým nevolenou moc.¹⁵⁴

Volby v květnu 1948 se konaly již podle nového volebního zákona s jednotnou kandidátkou sestavenou Národní frontou za otevřené manipulace a zastrašování.¹⁵⁵ Neochota prezidenta Beneše podepsat novou, nedemokratickou ústavu z května 1948 vedla k jeho odstoupení z prezidentské funkce. Klement Gottwald se stal jak novým prezidentem, tak zůstal předsedou KSČ.¹⁵⁶

V nové vládě zůstal ministrem školství Zdeněk Nejedlý, který výnosem ze dne 31. července 1948 vyhlásil nový učební plán a učební osnovy. Úkolem československé lidově demokratické školy byl: „*všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva.*“ Mládež má být vzdělána: „*v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity, vychovávána k samostatnému myšlení, cílevědomému jednání, činorodé práci i družné spolupráci,*“ vedena: „*k činné účasti na životě školy a na budovatelském díle republiky*“ a má: „*vychovávat politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, statečné obránce vlasti a oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu.*“¹⁵⁷ Škola byla

VESELÝ, František. *100 let Jednoty československých matematiků a fyziků: 1862-1962*. Praha 1962, str. 105

¹⁵⁰ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1950, Úvodní poznámky (nestránkováno)

¹⁵¹ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha, 2006. 4 sv., str. 173

¹⁵² Zákonem se zavádělo jednotné obecní vzdělání pro všechnu mládež ve věku od šesti do patnácti let. Národní škola odpovídala pětiletému prvnímu stupni jednotné školy, střední škola odpovídala čtyřletému druhému stupni jednotné školy. VALÍŠOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a BUREŠ,

Miroslav. *Pedagogika pro učitele*. Praha 2001, str. 84

¹⁵³ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha, 2006. 4 sv., str. 173

¹⁵⁴ TAMTÉŽ, str. 174

¹⁵⁵ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha, 2006. 4 sv., str. 187-188

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, str. 188

¹⁵⁷ Učební plán a učební osnovy pro školy národní. in *Věstníku MŠO*, ročník 1948, str. 7

programově školou politickou a „včeleňovala se do národního úsilí o budování lidově demokratického státu.“¹⁵⁸

To se projevilo například při vyhlášení prvního pětiletého plánu (5LP) v polovině roku 1948 a výnosem Ministerstva školství, umění a výchovy (MŠUV) z 20. prosince 1948 do něj byly začleněny všechny školy.¹⁵⁹ V praxi to mělo vypadat takto: „Žactvu se vyloží význam 5LP pro výstavbu státu a pro přestavbu československého hospodářství. Zdůrazní se hlavní cíl 5LP, na podkladě produktivity práce by se měla dále podstatně zvýšit životní úroveň všech vrstev pracujícího lidu, měst i venkova a na této základně upevnit svazek dělníků, rolníků a inteligence a středních vrstev městských.“¹⁶⁰

Význam výuky podle kvalitních učebnic podtrhl Ústřední výbor KSČ (ÚV KSČ) v roce 1951, když stanovil, co pro něj představují učebnice. Jsou považovány za jednu z nezbytných podmínek, aby škola mohla plnit svůj význam pro výstavbu socialismu.¹⁶¹ Velký význam vidí především v tom, že: „Učebnice doplňuje a prohlubuje živý výklad učitele. Je žákovi důležitým pramenem poznání i nástrojem opakování a upevňování načerpaných vědomostí. Učebnice vede žáka k návyku samostatně studovat a duševně pracovat, který je nepostradatelný pro kulturního člověka socialistické doby.“¹⁶² Výbor také ohlašuje, že: „...díky iniciativě naší slavné KSČ [...] byly pro letošní rok vydány nové učebnice pro všechny hlavní předměty, jimž se vyučuje v národní a střední škole.“¹⁶³

Hodnocení těchto učebnic je následující: „Nové učebnice, porovnáme-li je s dřívějšími učebnicemi předmnichovské buržoazní republiky, znamenají ohromný krok vpřed. Učí mládež o naší lidově demokratické vlasti a jejím pracujícím lidu, o našem mocném a věrném spojenci Sovětském svazu, o lidu celého světa, bojujícím za mír a svobodu. Učí mládež k úctě k práci, především práci dělníků a rolníků, z níž roste blahobyt a štěstí nás všech. Při výkladu učiva používají jevů a příkladů ze života naší

¹⁵⁸ TAMTÉŽ, str. 7

¹⁵⁹ Věstník MŠUV, ročník 1948, str. 1

¹⁶⁰ TAMTÉŽ, str. 1

¹⁶¹ Usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy. Praha 1951, str. 3

¹⁶² TAMTÉŽ, str. 5-6

¹⁶³ TAMTÉŽ, str. 6

*socialistické výstavby, zejména závodů a vesnic.*¹⁶⁴ Hodnocení není jen pozitivní: „*Největším nedostatkem [...] je ústupnost v zásadách marxismu-leninismu, kompromisnost v otázkách světového názoru. Projevuje se v nich smířlivost vůči vlivům různých buržoazních ideologií.*“¹⁶⁵ Dále je vysvětleno, co se tímto nedostatkem myslí: „*z učebnic není ještě naší školní mládeži dostatečně jasný veliký přelom, který se odehrál v historii národů tím, že od moci byli odstraněni kapitalisté a velkostatkáři a u kormidla stanula dělnická třída a pracující lid. [...] Není ještě dost přesvědčivě ukázáno, jak vysoko stojí socialismus nad kapitalismem. [...] Není také dostatečně objasněn zásadní rozdíl mezi ideologií předmnichovské republiky [...] a ideologií vědeckého socialismu, který znamená skutečný humanismus, zápas o štěstí lidu a současně i zajištění národní nezávislosti ve spojení s velkým Sovětským svazem a silami míru na celém světě.*“¹⁶⁶ Byly vyjádřeny konkrétní obsahové výtky k učebnicím, např. že „*neseznamují žáky soustavným a názorným způsobem s důležitostí klíčových odvětví našeho hospodářství, s naším těžkým průmyslem.*“¹⁶⁷ Obsah výuky má totiž: „*...probouzet živý zájem o techniku, [...] přání být horníkem, hutníkem, strojírenským dělníkem, traktoristou apod. [...] mají zde být příklady práce v těžkém průmyslu, mají seznamovat s vymoženosti práce velkého združstevněného zemědělství...*“¹⁶⁸

Navzdory neutuchávajícím dobrovolnickým aktivitám, zvyšováním norem, překračování plánů první pětiletky, hospodářství zaostávalo za Západem. Neefektivita pramenila z politického chaotického přechodu na socialistický způsob řízení a plánování, jehož součástí bylo zahájení likvidace soukromého sektoru i opakované násilné pokusy o kolektivizaci zemědělství. Prohlubovala se izolace světového trhu. Důraz byl kladen na strojírenství, zejména pro armádní potřeby, naopak byl odmítán

¹⁶⁴ *Usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy.* Praha 1951, str. 6

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, str. 7

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, str. 7-8

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, str. 8

¹⁶⁸ *Usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy.* Praha 1951, str. 10

spotřební průmysl a další perspektivní odvětví, například kybernetika. Vše vedlo ke vzrůstání trvalých hospodářských problémů země.¹⁶⁹

Složitá ekonomická situace státu si brzy vynutila zkrácení povinné školní docházky a vnější politický tlak novou podobu školského systému podle sovětského vzoru.¹⁷⁰ Školský zákon z roku 1948 byl nahrazen školským zákonem vydaným 24. dubna 1953. Zákon zaváděl osmiletou a jedenáctiletou střední školu. Zaváděly se nové předměty, vynechávaly se celé oddíly učiva, vydávaly se nové učebnice.¹⁷¹ To už byl novým prezidentem Antonín Zápotocký, protože Klement Gottwald zemřel v březnu 1953.¹⁷²

¹⁶⁹ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha 2006. 4 sv., str. 191-192

¹⁷⁰ VALIŠOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a BUREŠ, Miroslav. *Pedagogika pro učitele*. Praha 2001, str. 85

¹⁷¹ TAMTÉŽ, str. 85

¹⁷² ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Praha 2006. 4 sv., str. 192

4 Dobový výklad dějin

Chceme-li v matematických slovních úlohách sledovat odraz dějinných skutečností, je nutné se seznámit nejprve s výkladem dějin, který byl dětem zprostředkováván v učebnicích vlastivědy a dějepisu. Ačkoli je úvodním časovým mezníkem práce září 1938, kdy mnichovský diktát proměnil dosavadní fungování Československa, je nutné představit vývoj národních dějin do vzniku ČSR a za první republiky. Právě tyto skutečnosti jsou totiž reflektovány v matematických učebnicích, jejichž nová vydání po druhé světové válce se vracejí k prvorepublikovým. Dále se upravují učebnice z doby války, kde byl zas programově potlačován československý výklad dějin. V nových učebnicích po roce 1948 se odrážejí hlavně interpretace aktuálního společensko-politického vývoje místo dějinného vývoje, v učebnicích tudíž není tak podstatný samotný vývoj historický. Z těchto důvodů je zde představen pouze výklad dějin do roku 1938.

Československá republika byla vnímána, jak se dočítáme ze školních dějepisných a vlastivědných učebnic, jako „*odvěký sen Čechů*“¹⁷³ navazující na činy Mistra Jana Husa, Jeronýma Pražského, Jana Žižku, Prokopa Velkého, Jana Amose Komenského, Josefa Dobrovského, Josefa Jungmanna, Františka Palackého a Karla Havlíčka Borovského.¹⁷⁴ Ke konci dlouhé vlády habsburských panovníků, na „*keré nemáme mnoho dobrých vzpomínek*“,¹⁷⁵ přišla událost, jejíž průběh a důsledky předčily všechno „*dosud udané*“.¹⁷⁶ O první světové válce se mluví převážně jako o válce Němců, „*kteří nás vždy utlačovali, země nám brali, krutě nad námi panovali a chtěli nás připravit o náš československý jazyk*“¹⁷⁷ a „*císař Vilém se ve své pýše chtěl stát páнем světa*“¹⁷⁸ a Habsburkové „*mu ochotně pomáhali, čímž zatahli malé národy, včetně Čechoslováků do války*“.¹⁷⁹ S velkou hrdostí se pohlíželo na legionáře, kteří

¹⁷³ HRNČÍŘ, František, ed. *Dějepis národa československého*. Nymburk 1920., str. 157

¹⁷⁴ KEPRTA, Josef, ed. *Deřom československej republiky*. Praha 1919. str. 10-160

¹⁷⁵ KEPRTA, Josef, ed. *Deřom československej republiky*. Praha 1919. , str.76

¹⁷⁶ TAMTÉŽ , str. 53

¹⁷⁷ TAMTÉŽ , str. 54

¹⁷⁸ SVAČINA, Bohumil. *Přehledný dějepis všeobecný*. Holešov 1927, str. 142

¹⁷⁹ KEPRTA, Josef, ed. *Deřom československej republiky*. Praha 1919. , str.76

„s nadšením obrátili zbraně proti svým utlačovatelům,“¹⁸⁰ a tedy „Žáci Komenského se stali bojovníky Žižkovými.“¹⁸¹

Nechyběla učebnice, kde by nebyly vyzdvihovány události 28. října a následné vyhlášení republiky včetně zvolení prvního prezidenta. Tomáš Garrigue Masaryk byl považován za „muže čisté pravdy, pravé nábožnosti, ryzí demokracie, vytrvalé práce, vysoké vzdělanosti a širokého rozhledu.“¹⁸² Zdůrazňovaná byla jeho slova, když promluvil k Národnímu shromáždění: „vzpomněl slov Komenského, který prorokoval národu, že se vláda opět vrátí do jeho rukou.“¹⁸³

Roku 1919 bylo v Paříži zahájeno versailleské mírové jednání, kterým byly upraveny poměry v Evropě. „Dle hesla sebeurčení národů dostalo se svobody národům dosud utlačovaným pod cizím panstvím. Právo zvítězilo nad násilím a mocí.“¹⁸⁴ Zde se také dohodly podmínky pro Německo: „Německo vrátilo Alsasko a Lotrinsko a ztratilo všechny zámořské osady. Zavázalo se zaplatiti Dohodě válečnou náhradu a muselo jí vydati zbraně, děla a válečné lodi. Na 15 roků podstoupilo Německo Francii území saarské na uhlí bohaté.“¹⁸⁵ Kromě podmínek Německu byly také součástí mírové smlouvy „zřízeny nové samostatné státy Československo a Polsko, Jugoslávie, Rumunsko a Itálie dostaly části území rozpadlé říše rakousko-uherské.“¹⁸⁶

Československo s rozlohou 140 485 km² a 13 610 000 obyvatel se skládalo z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska a Podkarpatské Rusi.¹⁸⁷ V učebnici se uvádí, že nový stát měl „polohu značně nevýhodnou“ pro svoji velkou délku a malou šířku.¹⁸⁸ Nový stát vznikl podle historických hranic (vyjma Slovenska a Podkarpatské Rusi), ale výraznou menšinu tvořili Němci, další Rusíni, Poláci, Maďaři.

¹⁸⁰ KEPRTA, Josef, ed. *Det'om československej republiky*. Praha 1919. , str. 49

¹⁸¹ HRNČÍŘ, František, ed. *Dějepis národa československého*. Nymburk 1920., str. 153

¹⁸² HRNČÍŘ, František, ed. *Dějepis národa československého*. 6., přeprac. vyd. V Nymburce: [nákl.vl.], 1920. 160 s. Stručné poučky; čís. 5., str. 158

¹⁸³ ZAHRADNÍK, Karel. *Dějepis pro měšťanské školy: pro třetí třídu. III, Novověké dějiny*. Praha 1936, str. 92

¹⁸⁴ SVAČINA, Bohumil. *Přehledný dějepis všeobecný*. Holešov 1927, str. 146

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, str. 146

¹⁸⁶ TAMTÉŽ, str. 146

¹⁸⁷ SVAČINA, Bohumil. *Republika Československá: Příručky ke shrnutí a opakování učiva*. 7. vydání. Holešov 1926, str. 11

¹⁸⁸ TAMTÉŽ, str. 11

V učebnicích se řeší i národnostní rozpory: „*Němci žijící v Československu neuznali 28. října 1918 své příslušnosti k tomuto státu. Většina německých poslanců z Čech ustanovila ve Vídni prozatímní sněm německočeský a prohlásila části Čech obydlené Němci za provincii státu německorakouského. [...] Vládě republiky se podařilo teprve v prosinci pomocí narychlo sestavených oddílů vojenských obsaditi německé okresy. [...] Teprve roku 1926 část Němců postavila se na půdu republiky a po pádu české všenárodní koalice utvořila s českými občanskými stranami t. zv. občanskou českoněmeckou většinu a vyslala do vlády své dva ministry.*“¹⁸⁹

Zahraniční politika Československá se „*opírala o přátelství mocností Dohody, v první řadě Francie.*“¹⁹⁰ Zahraniční styky s okolními státy byly zprvu velmi komplikované – Maďaři se nechtěli smířit se ztrátou Slovenska, Poláci se zas dožadovali celého Těšínska. „*Proti těmto snahám spojilo se Československo s Jugoslávií a Rumunskem t. zv. Malou Dohodou, jež se od roku 1920 stala hlavní oporou čsl. politiky.*“¹⁹¹ Spory s Německem se zdály být vyřešené, Německo se v Locarnu zavázalo, že „*nikdy neohrozí své západní sousedy, Francii a Belgii, v jejich územní državě a že případné spory se svými východními sousedy, Polskem i Československem podrobí soudům rozhodčím.*“¹⁹² Ale volba maršála Paula Hindenburga za říšského prezidenta „*nebyla příznivým znamením nálady národní, jitřené soustavně zejména rozsáhlou propagandou spisů a článků dokazujících, že Německo jest neprávem stíháno výtkou viny na válce světové a že skutečně bylo v ní spíše přepadeným než útočником.*“¹⁹³ Myšlenek využilo národně sociální hnutí, které v roce 1933 způsobilo rozhodný převrat. Adolf Hitler se stal nejprve říšským kancléřem, poté jako jediná hlava státu „*vůdcem*“. „*Překotné zbrojení, odmítající nyní všechny mírové závazky, také se zřetelem k neopevňování a demilitarizaci porýnské oblasti, jevila se německému prostředí nepochybným úspěchem nového režimu. Vzbudilo ovšem v ostatní Evropě vážné obavy, zejména, když režim nelítostným*

¹⁸⁹ PAUL, Bohumír. *Československé dějiny v otázkách maturitních a úplně vypracovaných odpovědích.* Brno 1935, str. 112-113

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, str. 110

¹⁹¹ TAMTÉŽ, str. 111

¹⁹² BIDLO, Jaroslav, ŠUSTA, Josef a DOBIÁŠ, Josef. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. Díl třetí, Dějiny nového věku od osvícenství.* Praha 1938, str. 162

¹⁹³ TAMTÉŽ, str. 163

postupem, [...] ukazoval, že neustoupí před ničím.“¹⁹⁴ V dějepisných učebnicích je Hitlerův režim velmi kritizován: „*Demokratické strany jsou rozpuštěny, komunisté a sociální demokraté pronásledováni. Hitlerovské hnutí je všenežmecké a protižidovské (usiluje o čistotu rasy), v něm nerozhoduje většina jako v demokracii, nýbrž rozhodující mocí je autorita vůdcova.*“¹⁹⁵

Prvorepublikové učebnice si zakládaly na tom, že obsahovaly i události novodobější. Těsně před Mnichovskými událostmi se o budoucím společenském vývoji v učebnicích psalo takto: „*Další společenský vývoj jest stále ještě pod vlivem důsledků světové války. Ta přinesla hospodářský rozvrat, výrobní krizi, z níž se svět pomalu a těžko probírá. Někde se to neděje bez vnitřních politických otřesů a zápasů, namnoze krvavých (Španělsko aj.), ale v celku se snaží světová demokracie klidnou, avšak soustavnou a houževnatou prací vyvésti lidskou společnost z hospodářských béd k lepší budoucnosti.*“¹⁹⁶

¹⁹⁴ BIDLO, Jaroslav, ŠUSTA, Josef a DOBIÁŠ, Josef. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. Díl třetí, Dějiny nového věku od osvícenství.* Praha 1938, str. 163-164

¹⁹⁵ ZAHRADNÍK, Karel. *Dějepis pro měšťanské školy. IV, pro jednoroční učebný kurs.* Praha 1938, str. 135-136

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, str. 136

5 Matematické slovní úlohy

Na základě úvodního vymezení pojmu historické skutečnosti je středem zájmu, jak se slovní úlohy staví k všednímu životu lidí – do jaké míry jsou takto tematické úlohy zastoupeny, jaké činnosti a jaká povolání jsou vyzdvihována. Podstatnou částí jsou také klíčové kategorie doby – jaké hodnoty jsou vyznávány, co učebnice radí studentům, k čemu je nabádá. Sleduji, jak se učebnice dívá na minulé události, jaké osobnosti a historické události upřednostňuje, jestli je nějak nepřekrčuje.

Dále se snažím zmapovat, jak tato historická skutečnost obsažená v učebnicích ovlivnila to, které učebnice byly stahovány z výuky, přepisovány, začernovány, zakazovány, vydávány i dotiskovány. Posléze na to navazuji studií Eduarda Čecha, jehož učebnice vycházely po značnou část vymezeného časového období.

5.1 Vliv obsahu matematických úloh na oficiální odmítnutí nebo přijetí učebnic

Hlavním cílem této kapitoly je představit různé učebnice tak, jak byly vydávány, upravovány i zakazovány. Kritériem je zde tematické zaměření na úlohy o historických skutečnostech.

5.1.1 Učebnice za druhé republiky

V období druhé republiky se MŠANO zaměřilo na kontrolu učebnic, které nevyhovovaly soudobým názorům na to, co by si měli studenti ze školy odnést. Vzhledem ke krátkému času, který byl Česko-Slovensku vyměřen, nebyl však prostor ani pro definování, jak mají nové učebnice vypadat, natož vytvoření instituce, která by měla kontrolu učebnic na starosti.

V této době vyšly jen dvě nové učebnice a právě jedna z nich byla matematická. Jmenovala se *Mladý počtář* a byla určena pro 6. - 8. třídu obecných škol.¹⁹⁷ Schválena byla ministerstvem dne 5. listopadu 1938.

Slovní úlohy všímající si všedního života odpovídají тезис, že „*potřebujeme, aby školy vychovávaly k praktickému životu.*“¹⁹⁸ Důraz je na běžná povolání, jsou zde uváděny v celé své šíři a různorodosti: rolník, hospodář, úředník, chalupník, zámečnick, povozník, švadlena... Učebnice také představuje ostatní země, jejichž realie vnímá také jako součást života. V kapitole nazvané *Rozhled po světě* se objevuje úloha na rozeznávání různých ras lidstva, ale nedochází zde k žádnému hodnocení. Pouze se má vytvořit procentuální diagram.¹⁹⁹ Při počítání se setkáme s britskou říší jako největší

¹⁹⁷ PÁTEK, František, ed. *Mladý počtář: početnice pro 6.-8. post. ročník českých škol obecných*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939. 224 s.

¹⁹⁸ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004, str. 205

¹⁹⁹ PÁTEK, František, ed. *Mladý počtář: početnice pro 6.-8. post. ročník českých škol obecných*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939. str. 195

říší světa nebo s výkonem nového amerického letadla.²⁰⁰ Učivo o kruhu a kružnici je zaobaleno do tématu protiletectká ochrany, počítá se, jak se zdokonalují válečné letouny, v dalších úlohách jsou zmiňovány tábory skautů. Jistý posun můžeme vidět v území, které je zahrnuto z bývalého Československa, odtržená území nejsou vůbec zmiňována a počítá se jen s novou částí, což lze doložit na příkladu, např.: „*Milý mladý příteli, milá mladá přítelkyně! Jsi asi 1/7000000 společenství svého národa v Čechách a na Moravě. Nesmíš ovšem býti jen zlomkem! Každý musíme pracovati aspoň za tři. To znamená, že máš býti velmi zdatným celým mužem, celou ženou.*“²⁰¹

Knihou prostupuje snaha sdělit žákům, kdo jsou, kam patří a co se od nich čeká v souladu s vytyčeným heslem: škola národní a věřící. Snaží se žáky všemožně poučovat. „*Zúčastňuj se prospěšných podniků! Neutrácej zbytečně! Kdykoli budeš moci, pomoz přátelskou radou, úsluhou i příspěvkem!*“²⁰² Vše je doplněno počítáním příkladů, které potvrzují dobře míněnou radu. Heslem učebnice je: „*Zdraví, práce, úspěch, uspokojení, blaho všech!*“²⁰³ Odpovídají mu i názvy kapitol jako: „*V práci a věděni je naše spasení.*“²⁰⁴ Zdůrazňovány jsou dobré vlastnosti počítaře, které pomůžou splnit „*naš velký úkol*“²⁰⁵, kterým je míněno zajištění šťastné budoucnosti českého národa.

Z historického hlediska po vzletném úvodu končícím slovy: „*...Věnujme i v počtech vděčnou vzpomínku svým vynikajícím lidem!*“ učebnice zmiňuje slavné osobnosti, například Tomáše Garrigue Masaryka, Emila Háchu, Jana Amose Komenského, Josefa Dobrovského, Františka Palackého, Karla Havlíčka Borovského, Boženu Němcovou, Milana Rastislava Štefánika.²⁰⁶ Výběr osobností koresponduje s osobnostmi, na které je dán důraz v dějepisných a vlastivědných učebnicích první republiky (vyjma tedy Emila Háchy).

²⁰⁰ PÁTEK, František, ed. a kol. *Mladý počítař: početnice pro 6.-8. post. ročník českých škol obecných.* V Praze: Státní nakladatelství, 1939. str. 199

²⁰¹ TAMTÉŽ, str. 203, př. 1

²⁰² TAMTÉŽ, str. 204, př. 4, 5, 6

²⁰³ TAMTÉŽ, str. 204

²⁰⁴ TAMTÉŽ, str. 194

²⁰⁵ TAMTÉŽ, str. 194

²⁰⁶ TAMTÉŽ, str. 194 a 195

Učebnice působí velmi poučně a snaží se počtáři dát rady do života podložené výpočty a zdůrazňovat běžná povolání, což koresponduje se snahou o přetvoření škol za druhé republiky.

5.1.2 Zakázané učebnice za protektorátu

Po revizi učebnic, která proběhla hned po začátku okupace a ukončena byla v srpnu 1939, přišel zákaz učebnic, v nichž byly zjištěny pochybnosti ohledně vyučované látky. Některé byly pozastaveny do té doby, než byly přepracovány. Mezi nimi bylo několik učebnic matematiky.

Jednou z učebnic je *Počtenice pro 6.-8. post. ročník* všech obecných škol matematiků Jana Kozáka a Jana Ročka.²⁰⁷ Počátky této učebnice sahají do roku 1917, kdy byla poprvé vydána. Pozastavené učebnice byly z roku 1928 a 1931, kde už došlo k přepracování. Během porovnání těchto vydání si můžeme všimnout několika přepracovaných pasáží: Rakousko/císařství se změnilo na Československo/republiku. Do mnohých příkladů bylo nutno připojit slovní spojení „*před první světovou válkou*“. Vypustily se úlohy o habsburských panovnících, které byly na několika stránkách, a byly zaměněny za úlohy s osobnostmi první republiky. Úlohy z první republiky se týkají Tomáše Garrigue Masaryka, Karla Kramáře, Edvarda Beneše, Milana Rastislava Štefánika, Boženy Němcové, Woodrowa Wilsona, Karla Havlíčka, Svatopluka Čecha. „*Jistě chcete věděti, jak je stár tvůrce a první prezident Československé republiky a první předseda ministerský. Prezident Dr. T. G. Masaryk * 7. března 1850; ministerský předseda Dr. Karel Kramář * 27. prosince 1860. Odpočítejte ode data dnešního dne datum jich narození!*“²⁰⁸ Pokud byste tu samou učebnici otevřeli v jejím prvním vydání – tatáž úloha č. 65 by vypadala takto: „*Císařovna Marie Terezie se narodila 15. května 1717, zemřela 20. února 1780. Kolika let se dožila?*“²⁰⁹

²⁰⁷ MŠANO z moci svého dozorcího práva zastavilo tuto učebnici výnosem č. 52.836/1 ze dne 27. května 1939. Toto sdělení bylo zveřejněno ve Věstníku MŠANO 1939, str. 242

²⁰⁸ KOZÁK, Jan a ROČEK, Jan. *Počtenice pro 6., 7., 8. školní rok všech škol obecných*. Praha 1931, str.

44

²⁰⁹ TAMTÉŽ, str. 44

Změna osobností ve slovních úlohách v matematice odpovídá i změně osobností dějepisných učebnic. Myslím si, že právě tyto úlohy vedly k tomu, že učebnice musely být po vzniku republiky přepracovány a opět přepracovány po březnu 1939. A patrně nejnevhodnější kapitolou mohla být shledána část nazvaná: *Z dějin našich zápasů za svobodu.*²¹⁰ Kapitola začíná slovy: „*Připomeňte si velikost obětí, abychom chápali svou povinnost k hájení svobody i povinnost práce pro národ.*“²¹¹ Dějiny jsou zobrazené jako boj s Němci: „*R. 630 porazil Sámo Němce u Kadaně, 22. srpna 1040 Břetislav I. na Šumavě. – Dne 14. července 1420 porazil Jan Žižka německé křížáky na Vítkově hoře.*“²¹² Žáci poté počítají, jak dávno se to stalo, a mají určit ve kterém století. Kapitola také představuje v úlohách první světovou válku, vyzdvihuje úlohu Tomáše Garrigue Masaryka a českých legionářů. Všechny tyto úlohy neodpovídaly novému dobovému výkladu dějin.

V přepracované učebnici, původní vydání z roku 1931, byly doplněny další úlohy zabývající se všedním životem lidí v bývalém Československu. Přibyly úlohy o průmyslu, zemědělství a zdravotnictví s důrazem na úspěchy republiky. Tyto úlohy mohly být pro protektorátní režim závadné stejně jako úlohy o skautech, kde se zdůrazňuje jejich heslo „*Buď připraven*“ „*jako nejpraktičtější heslo pro život*“²¹³. Popřípadě kapitola o tom, jak se vzděláváme, kde jsou zdůrazněny úspěchy republikového školství, a počítá se přibývajícím množstvím žáků na školách, jejichž počet byl za protektorátu účelně snižován. Úlohy jsou vyplněny citáty slavných českých osobností o vzdělání, kterými je zdůrazněna hodnota vzdělání, např. František Palacký: „*Vzdělání je moc. Kdykoli jsme vítězili, dalo se to více převahou ducha nežli mocí fyzickou.*“²¹⁴

Učebnice klade důraz na úspěchy republiky a hodnotu republiky jako státního zřízení. Tomu jsou podřízeny i slovní úlohy zabývající se všedním životem i českou historií.

²¹⁰ KOZÁK, Jan a ROČEK, Jan. *Počtenice pro 6., 7., 8. školní rok všech škol obecných*. Praha 1917, str. 35-36

²¹¹ TAMTÉŽ, str. 35

²¹² TAMTÉŽ, str. 35

²¹³ TAMTÉŽ, str. 187, skauting byl zakázán dekretem K.H. Franka 28.10.1940 BŘICHÁČEK, Václav et al. *Skautskou stezkou: základní příručka pro skauty a skautky*. Praha 1998, str. 375

²¹⁴ TAMTÉŽ, str. 20

Učebnice byla po úpravách povolena ještě roku 1939, jak ohlásil Věstník MŠANO.²¹⁵ Upravované, tzn. zaškrťované učebnice, nejsou dostupné v běžných knihovnách a pedagogických knihovnách a archivech. Důvodem může být to, že upravené knihy nebyly brány jako nová vydání, tudíž nebyla potřeba je uchovávat.

Další zastavenou učebnicí byla *Počtenice pro občanské školy I. - III. díl* Josefa Úlehly, poslední vydání bylo z roku 1930.²¹⁶

Témata všedního života jsou velmi podobná učebnici předchozí. Navíc na čtenáře působí kosmopolitním dojmem – seznamuje nás s historickou skutečností jak v Československu, tak v mnoha jiných státech od Kanady, USA, přes Velkou Británii, Rumunsko, Argentinu, Chile, Ekvádor, Egypt, Indii... – a to nejen úlohy zeměpisné, ale i historické, setkáme se zde s osobnostmi národního obrození, habsburskými panovníky, franckými i anglickými králi. Například: „Z Československa se vyvezlo do ciziny cukru z kampaně roku 1918/1919 tun 1 606 0400 [...], z roku 1921/22 tun 3 763 280; kolik tun za tu dobu dohromady?“²¹⁷ Další úlohy se týkají jiných států: „Roku 1922 byla v Rumunsku velmi dobrá úroda, ministerstvo odhadovalo, že bude pšenice asi 250 000 vagonů, ječmene 200 000, ovsa 100 000 [...]; kolik vagonů dohromady?“²¹⁸ Z historických úloh například: „25. prosince 800 byl francký král, Karel Veliký, korunován na císaře římského; poslední císař římský byl František I. Habsbursko-lotrinský, jenž korunu císařskou složil 6. srpna 1806. Kolik let, měsíců dní trvalo císařství římské?“²¹⁹ nebo „Anglický král Karel I. byl popraven 30. ledna 1649, sjednocené obce Severoamerické prohlásily 4. července 1776 svou samostatnost a přijaly zřízení republikánské. Revoluce francouzská vypukla 23. června 1789, revoluce ruská 12. března r. 1917, revoluce česká 28. října 1918.“²²⁰

K pozastavení používání učebnice patrně vedly úlohy narážející na první světovou válku: „Bitva u Sedanu, v níž pruské vojsko dobylo velikého vítězství nad

²¹⁵ Věstník MŠANO 1939, str. 305-306

²¹⁶ Zveřejněno ve Věstníku MŠANO 1939, seš. 7, str. 243

²¹⁷ ÚLEHLA, Josef. *Počtenice pro občanské školy: Stupeň první*. Praha 1930, str. 16

²¹⁸ TAMTÉŽ, str. 58

²¹⁹ TAMTÉŽ, str. 58

²²⁰ TAMTÉŽ, str. 59 Tato slovní úloha nemá otázku, podobně jsou na tom některé úlohy okolní. Domnívám se podle otázek u podobných úloh, že se mělo dopočítat, kolik času od těchto událostí uplynulo.

vojskem francouzského císaře Napoleona III., stala se 1. září 1870; bitva na Marně, v níž francouzský vojevůdce Joffre zvítězil nad Němci v největší do té doby bitvě světové, skočila se 10. září 1914; jak dlouho trvala vojenská sláva německá?“ a „28. července 1914 Rakousko vyhlásilo válku království srbskému a tím začala se světová válka; 10. listopadu 1918 přijalo Německo podmínky, za kterých mu dohodové mocnosti dovolily příměří. Světová válka se tím skončila.“²²¹ a další úlohy počítající výdaje, státní dluhy před a po válce. S ohledem na to, jak zadání vyznívá v učebnicích vydaných za války - v učebnicích Eduarda Čecha, kde je zobrazena válečná propaganda Německa, je pravděpodobné, že právě tyto úlohy musely být vypuštěny a zamazány. Liší se především tematicky zdůrazňováním jiných situací.

Pomineme-li široký rozhled učebnice, historické úlohy odpovídají důrazem na určitou část dějin i osobností dějepisným učebnicím té doby. Důraz je kladen na prvního prezidenta – o něm jsou úlohy vizuálně nejdelší,²²² dále osobnosti národního obrození, Jana Husa, vyhlášení republiky, které je porovnáváno s událostmi jinde ve světě (viz výše).

Po další revizi učebnic v letech 1940/41 se došlo k závěru, že žádné učebnice vlastně nejsou vhodné. Což je z důvodů, které byly kladeny na učebnice, pochopitelné - ať už bylo potřeba přepsat název nakladatelství, nebo vymazat veškeré zmínky o Československu nebo republikovém státním zřízení. Nebyla ani jedna učebnice matematiky, kde by se alespoň několik příkladů netýkalo prezidenta Masaryka nebo tam nebyla zmínka o republice.

5.1.3 Příručky pro učitele a první vydané učebnice

Do konce roku 1942 vázlo schvalování učebnic, proto první úplně nové učebnice psané Eduardem Čechem vycházely až roku 1943.²²³ Dosavadním řešením nedostatku učebnic

²²¹ ÚLEHLA, Josef. *Počtenice pro občanské školy: Stupeň první*. Praha 1930. str. 58 Tato úloha také nemá otázku.

²²² např.: ÚLEHLA, Josef. *Počtenice pro občanské školy: Stupeň první*. Praha 1930. str. 58

²²³ více v případové studii v kapitole 5.2

byly příručky pro učitele.²²⁴ Neprocházely tak přísnou kontrolou jako učebnice pro žáky.

Počtářské základy I. díl obsahoval pouze číselné příklady, tudíž mohl být vydán znovu v roce 1945 a 1948 bez jakýchkoli úprav podle vydání z roku 1941, kdy vyšel prvně. Změnila se pouze obálka, kde byl vynechán německý nápis „*Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu*“ a český byl přepsán na *Státní nakladatelství v Praze*.

Počtářské základy II. díl již obsahuje velké množství slovních úloh. Úlohy jsou koncipované jako nadčasové. Toto tvrzení lze podložit tím, že kniha vyšla ještě v dalších letech (1944, 1945, 1948). Úlohy se zabývají běžnými lidmi (řidič auta, obchodník, švadlena, dělník, maminka, tatínek, žák ve škole), běžnými činnostmi (koupil, prodal, půjčil, postavil, vysázel, uběhl).

Tyto *Počtářské základy* měly pomáhat nahrazovat učebnice, dokonce byly původně jako učebnice psány. Protože ale schvalovací řízení vázlo, byly vydány jako příručky pro učitele. Tomu, že je to příručka, odpovídá úvod, kde jsou i metodické pokyny, jak správně vyučovat matematice: „*O příkladech se vede rozhovor. Žáci oznamují, jak při počítání postupovali. Učitel neumělé vyjadřování neopravuje a chybné nekáže. Je nutno, aby se děti uvolnily a po svém vykládaly bez bázně, samy hledaly a objevovaly správný anebo výhodnější postup.*“²²⁵ A na to, že to mohlo být psáno jako učebnice, poukazují slovní úlohy obracející se přímo ke čtenáři. Na konci každé kapitoly s úlohami se autoři obrací k čtenáři s otázkami, např. kolik kilometrů ujdeš za hodinu nebo která budova je v tvém okolí nejvyšší.

Třetí a poslední díl *Počtářských základů* vyšel až po válce, roku 1946. V úvodu říká, že: „*Příklady jsou rovnoměrně voleny z rodinného hospodářství, ze zemědělství, řemesel, z průmyslu, obchodu, z pracovních a služebních poměrů. Při tom se přihlíželo k tomu, aby bylo v příkladech zastoupeno pokud možno co nejvíce výrobků a různých*

²²⁴ *Počtářské základy* byly skutečně schváleny pouze jako pomocné knihy pro učitele. Věstník MŠANO, ročník 1941, str. 299

²²⁵ DISMAN, Miloslav, PÁTEK, František a TRAJER, Josef. *Počtářské základy. II. díl, Početní spoje a výkony. Tabulky k individuálnímu docvičování*. Prag 1941. str. 41

*forem životních situací.*²²⁶ Ano, příklady jsou rovnoměrně voleny z různých témat, přesto je tato matematická příručka ve srovnání s dřívějšími učebnicemi tematicky jednostranně zaměřena. Chybí zde úlohy z historie, nejsou zde zmíněny žádné osobnosti, ať už historické nebo soudobé, a chybí zde úlohy, které by umožňovaly rozhled po světě, okolních státech, městech, zajímavostech.

Všechny tyto díly byly po válce dotiskovány bez jakýchkoli úprav. Po školské reformě v roce 1948 se ale staly příliš neutrálními²²⁷ a byly nahrazené učebnicemi jinými.

5.1.4 Zakázané učebnice po válce

Ani po válce se MŠO nevyhnulo zakazování učebnic. Kromě některých učebnic dějepisu a zeměpisu byly v seznamu i dvě učebnice matematiky: *Matematika německy díl I. a II.*

Kniha je vedena jako pomocná pro české střední školy. Důvod zakázání je na první pohled jasný – je psaná německy s českými vysvětlivkami v místech, kde to vypadá, že by český student nerozuměl.

Česky jsou všechny názvy kapitol, obsah je napřed česky, poté německy, před každou kapitolou jsou vysvětlené pojmy v obou jazycích.²²⁸ Je to učebnice českých škol s českým jazykem vyučovacím, ale je psaná až na vysvětlivky a nadpisy německy. Na první pohled nemá obsah úloh propagandistické zabarvení, v žádné úloze není slovo Deutsch, Deutsches Reich ani slovo podobné.

²²⁶ PÁTEK, František, TVRDEK, Václav a TRAJER, Josef. *Počítářské základy. III. díl, Užité příklady písemné.* Praha 1946. str. 3

²²⁷ viz kapitola učebnice v roce 1948

²²⁸ NOVOTNÁ, Milada, ed. a SIMERSKÝ, Jaroslav, ed. *Matematika německy: pomocná kniha pro české střední školy. Díl I. a II.* Praha 1944

5.1.5 Učebnice mezi lety 1945-1948

Po válce byly u většiny učebnic vydávány narychlo přepracované dotisky na daný školní rok. Můžeme sledovat tři linie dotiskování učebnic. První jsou dotisky učebnic z doby před válkou, které nebyly vydávány za války, druhá dotisk předválečných učebnic, které byly používány za války, a třetí jsou učebnice Eduarda Čecha prvně vyšlé za války.

K první linii můžeme zařadit například sedmá i desátá vydání učebnic Otokara Maška,²²⁹ podobně na tom byla Aritmetika pro IV. třídu středních škol od Bohumila Vyčichla,²³⁰ kde vycházely dotisky sedmého dílu až do roku 1948. Také vycházela osmá vydání početnice Kamila Buzka a Josefa Krůty.²³¹

Do druhé linie bychom mohli zařadit učebnice Početního sdružení, které vycházely již před válkou, ale dotiskovaly se vydání učebnic válečných.

Ve všech učebnicích první linie lze sledovat jen minimální rozdíly. U Aritmetiky pro IV. třídu středních škol jsou slovní úlohy v menšině, vykládaná látka se zaměřuje na největší a nejmenší společný násobek a dělitel, upravují se výrazy. Přesto lze nalézt mírné rozdíly, například: „*Vojenské těžké bombardovací letadlo letící rovnoměrně rychle bylo pozorováno ve 14 hod. 6 min. nad městem a ve 14. hod 21 min nad městem B (jižně od A). Určete, kdy letělo nad městem C?*“²³² Po válce je zde zmíněno pouze „*letící letadlo.*“²³³

²²⁹ MAŠKA, Otokar, ed. *Matematika v úlohách. 1. díl, Aritmetika a algebra. 534 zcela vypracovaných příkladů.* Brno 1945 s. a MAŠKA, Otokar, ed. *Přehled matematiky: pro studující středních škol a učitelských ústavů. I. díl, Aritmetika a algebra.* Brno 1945

²³⁰ BYDŽOVSKÝ, Bohumil, VYČICHLO, František a TEPLÝ, Stanislav. *Aritmetika pro IV. třídu středních škol.* Praha 1945.

²³¹ BUZEK, Kamil a KRŮTA, Josef. *Početnice pro měšťanské školy. Díl II.* Osmé, nezměněné vydání. V Praze: Nová škola, 1945. 111-[I] s. a BUZEK, Kamil a KRŮTA, Josef. *Početnice pro měšťanské školy. Díl I.* Osmé, nezměněné vydání. V Praze: Nová škola, 1946. 95-[I] s.

²³² BYDŽOVSKÝ, Bohumil, VYČICHLO, František a TEPLÝ, Stanislav. *Aritmetika pro IV. třídu středních škol.* Praha 1934, str. 106, př. 73

²³³ BYDŽOVSKÝ, Bohumil, VYČICHLO, František a TEPLÝ, Stanislav. *Aritmetika pro IV. třídu středních škol.* Praha 1945, str. 106, př. 73

Početní sdružení vzniklo ve dvacátých a třicátých letech.²³⁴ Tato reformní sekce zkoumala vývoj početních představ u dětí, stupeň počtářských vědomostí dětí při vstupu do školy, individuální rozdíly žáků při chápání číselných pojmů, různé pracovní tempo, způsob osvojování číselných pojmů a početních operací.²³⁵ Vyučování probíhalo podle tzv. projektů, kdy v rámci řešení nějakého reálného problému ze života dětí nebo dospělých se uplatňovaly poznatky z jednotlivých předmětů, a tím se těmto předmětům vlastně učilo. Výsledkem těchto snah byly početnice *Mladý počtář*, vydávané od roku 1935.²³⁶ V početnicích se tedy nachází velké množství početních situací, které mají být sledovány všude, kde dítě žije – rodina, škola, společnost dětí i dospělých, například: Ve škole, V naší kuchyni, Když maminka pere, Po dešti, Na pouti, Týden, Večer doma, V biografu, U kupce, V loutkovém divadle...²³⁷

V rámci projektového vyučování je v těchto učebnicích velké procento úloh z všedního života. Děti se setkávají s úlohami a obrázky z různých situací: děti myjí nádobí, na pouti si vybírají lízátko, sedí v kině, pomáhají pekaři péct housky...²³⁸ I když se zdá, že mnoho těchto situací se neproměnilo ani za zkoumaných čtrnáct let, lze mezi učebnicemi najít rozdíly. V prvním díle pro první třídu je učebnice plná obrázků a téměř bez úloh, změnám tedy doznaly pouze příklady, kde se marky měnily na koruny, např. kapitola Ve spořitelně.²³⁹ V učebnici pro druhou třídu se už změny projevily více: „*Děti měly v záložně: Pepa 80 Kč, Jenda 100 Kč...*“²⁴⁰ se změnilo napřed na: „*Dělníci*

²³⁴ PAŽOURKOVÁ, Eva. *Historie vyučování matematice v českých zemích* [online]. Brno, 2007 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: is.muni.cz/th/84292/pedf_m/diplomka.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce RNDr. Růžena Blažková, CSc.

²³⁵ KOHOUTEK, Hynek. *Pohled do historie vyučování čtení, psaní, počítání v počátečním stadiu: Pom. učeb. text pro posl. pedagog. fak.* Olomouc 1968, str. 60

²³⁶ TAMTÉŽ, str. 60

²³⁷ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 1. postupný ročník všech škol obecných: Učebnice pro obecné školy s českým jazykem vyučovacím.* Praha 1943, str. 2

²³⁸ TAMTÉŽ. Praha 1943

²³⁹ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 1. postupný ročník všech škol obecných: Učebnice pro obecné školy s českým jazykem vyučovacím.* Praha 1948, str. 65 a ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 1. postupný ročník všech škol obecných: Učebnice pro obecné školy s českým jazykem vyučovacím.* Praha 1942, str. 65

²⁴⁰ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 2. postupný ročník všech škol obecných.* Praha 1935, str. 25

zaměstnaní v Říši si uspořili: Novák 80 RM, Prchlík 100 RM...²⁴¹ v roce 1943 a v roce 1948 už v učebnici zůstalo pouze: „Dělníci si uspořili: Novák 80K, Prchlík 100 K...“²⁴²

Rozdíly mezi učebnicemi jsou pouze u několika úloh, odkazujících přímo na nacistické Německo: „Na WHW²⁴³ sebrali žáci ve školách: K 528,50, K 409,70, K 894,20, K 731, K 480,30, K 1 038, 60; kolik celkem? Zaokrouhli čísla! Převeď na RM!“²⁴⁴ Úloha v učebnici o dva roky později začíná: „Na sociální péči...“²⁴⁵

Učebnice se snaží vyznávat hodnoty první republiky i za Protektorátu, podařilo se jim částečně nechat v úvodu Masarykův citát. V roce 1936 na první straně na žáky shlížel obraz Edvarda Beneše, prezidenta tehdejší Československé republiky, a poté v úvodu žáci mohli číst text: „Mnozí za rok opustíte obecnou školu, chystáte se na měšťanské a střední školy. Někteří snad již také začínáte přemýšlet o svém budoucím povolání. Pan prezident Osvoboditel Masaryk kdysi řekl dětem: Každý nejlépe pracuje pro národ, připravuje-li se svědomitě na své budoucí povolání.“²⁴⁶ Za války byly nepřipustné formulace o Masarykovi a také o středních školách, které byly účelně likvidovány. Proto se úvod změnil na: „Někteří již začínáte přemýšlet o svém budoucím povolání. Každý nejlépe pracuje pro národ, připravuje-li se svědomitě na své budoucí povolání.“²⁴⁷ A tak se Masarykova věta dostala nejen do učebnic za války, ale i do učebnic v roce 1948, dotisky totiž nenavazovaly na učebnice předválečné, ale pouze na učebnice z války.

V těchto učebnicích historické úlohy nejsou, protože neodpovídají situačnímu vyučování.

²⁴¹ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 2. postupný ročník všech škol obecných.* Praha 1943, str. 15

²⁴² ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 2. postupný ročník všech škol obecných.* Praha 1948, str. 15

²⁴³ WHW je Winter-Hilfe-Werk = Dílo zimní pomoci, např. 17./18.1.1942 – se prodávaly odznaky se stavebními památkami sudetoněmeckých měst. Výtěžek byl určen na zakládání a udržování lidově-výchovných zařízení Sudetské župy. *Lerchova válečná kronika Mariánských Lázní 1942* [online]. 27.2.2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné z: <http://www.hamelika.cz/analy/LVK1942.HTM>

²⁴⁴ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 5. postupný ročník všech škol obecných.* Praha 1944, str. 28

²⁴⁵ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 5. postupný ročník všech škol obecných.* Praha 1946, str. 28

²⁴⁶ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 5. postupný ročník všech škol obecných.* Praha 1936, str. 3

²⁴⁷ ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 5. postupný ročník všech škol obecných.* Praha 1943, str. 3

5.1.6 Učebnice v roce 1948

Zákonem z 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství došlo nejen ke změnám organizace školského systému. Ale také došlo ke změnám politickým a definitivně i ke změnám ideologickým: „*I každý učitel si musí uvědomit, že jsme se nenávratně vydali na cestu k novým břehům, na cestu k socialismu.*“²⁴⁸ Vzhledem k relativní rychlosti změn se brzy začala objevovat otázka, proč nejsou dosud vydány nové, nynějším poměrům vyhovující učebnice. Uvedenými důvody jsou příliš krátká doba od vyhlášení reformy a také, „*že i velmi dobrá učebnice bude pro dítě pracujícího člověka jen dobrou: naší snahou musí být, abychom mu dali ty nejlepší učebnice.*“²⁴⁹

Nové osnovy zdůrazňují, „*že výuka a výchova je jediný a nedílný proces. Výuku nelze oddělovat od výchovy, výchovu od výuky.*“²⁵⁰ Naskytá se tedy otázka, jak vyučovat matematice, abychom „*splnili základní požadavek celistvosti vyučování a výchovy.*“²⁵¹

Dobové časopisy pro vzdělání v matematice radí: „*Nesnažme se na druhé straně násilně přiřazovat takzvanou ideologickou motivaci k látce, která není pro ni vhodným podkladem (například v geometrii). Motivace nesmí být násilná, nesmí budit dojem neorganického přičinění. Ve sbírkách sovětských jsou ideologické příklady voleny s velkým vkusem a nevtíravě. Právě proto, že si uvědomujeme, že jsme teprve v počátku boje o socialistickou školu, který je v SSSR již vybojován, musíme v matematice si všimnout především každé úlohy a správné motivace každé úlohy [...] Zvláště volíme takové příklady, aby žák pochopil úspěchy našeho budování.*“²⁵² Tyto nové požadavky na motivaci ve výuce „*lze plnit jednak celkovým způsobem práce v matematice a jednak správnou volnou vhodných motivací při slovních příkladech,*“²⁵³ čímž „*má do hodin*

²⁴⁸ KAHUDA, František. Před novými úkoly. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 1, s. 1

²⁴⁹ RAKUŠAN, Karel. K otázce učebnic v matematice. in *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 1, str. 139

²⁵⁰ TAMTÉŽ, Str. 141

²⁵¹ JOZÍFEK, Vítězslav. Ideologie matematiky na dnešní škole. in *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 1, str. 145

²⁵² TAMTÉŽ, s. 147

²⁵³ KURFÜRST, Josef. Poznámky k výchovnému poslání matematiky na střední škole. in *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, s. 256

matematiky proudit skutečný život.²⁵⁴ „Při výběru slovních úloh z početnic budme opatrní. Pomineme příklady s liberalistickou tendencí a opatrně uijeme příkladů neutrálních; posledních hlavně proto, že jsou pro žáky málo zajímavé.“²⁵⁵

V důsledku tohoto definování nových slovních úloh: „Je přirozené, že nebudeme počítat, kolik vynesly akcie při 20% dividendě, nebo kolik čistého zisku měl pan továrník po nasycení všech zjevných i tajných fondů, ale propočítáme, kolik tisíc ušetřila obci brigáda, která po 4 týdny prováděla úpravu cesty vedoucí obcí, nebo kolik měsíčních přidělů mouky poskytla obec, která v nadplánu odevzdala 650q pšenice. Příklady tohoto druhu však v učebnici nemáme.“²⁵⁶

Než byly vyhotoveny nové učebnice, bylo nutné třeba čerpat materiály jinde. Karel Rakušan doporučuje používat „data ze školy, ze školní samosprávy, z obecného hospodářství, ze zemědělství, z místních podniků, případně továren, údaje o kontingentech a jejich plnění.“²⁵⁷ Další možností bylo čerpat údaje z pětiletky, například na ukázkovém diagramu vývoje průmyslové výroby v ČSR od r. 1921 do r. 1953, na kterém je zachycen odraz obou hospodářských krizí, okupace, dvouletky i pětiletky. Anna Horáková v periodiku *Matematika a fyzika ve škole* vysvětluje, co lze z tohoto diagramu vyčíst a vytěžit pro numerické počítání i pro výchovu žáka: „Počítáme tedy, že r. 1913 se u nás točila kolečka průmyslové výroby naplno.²⁵⁸ Jestliže r. 1913 činila výroba 100%, počátkem r. 1921 klesla na dvě třetiny, a za půl roku klesla na jednu třetinu výroby r. 1913. Co znamenalo pro dělníka zmenšení výroby? Snižování mezd, nezaměstnanost, bídu, hlad. K tomuto závěru dospějí žáci sami a my je můžeme ihned přesvědčit o správnosti jejich závěru tím, že s nimi prohlédneme statistiku zaměstnanosti: všimneme si, jak v této době klesala čísla udávající výši životních nákladů v dělnických rodinách.“²⁵⁹ Učitel poté navazuje další otázkou, položenou

²⁵⁴ KURFÜRST, Josef. Poznámky k výchovnému poslání matematiky na střední škole. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, s. 257

²⁵⁵ RAKUŠAN, Karel. K otázce učebnic v matematice. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 1, str. 140

²⁵⁶ TAMTĚŽ, str. 141

²⁵⁷ TAMTĚŽ, str. 141

²⁵⁸ Vzhledem k tomuto zvláštnímu předpokladu uvádím, podle mě nedostatečné vysvětlení autorčino, jak k němu došla: „Poslední rok před dlouhým obdobím neklidu a převratných událostí“

²⁵⁹ HORÁKOVÁ, Anna. První československá pětiletka v matematice. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, s. 187-188

žákům: „Co znamená snížení výroby pro dělníka?“²⁶⁰ a její odpovědí: „Klesání výroby, nezaměstnanost, snížení životní úrovně, pokles odbytu životně důležitých potřeb, zvýšení nemocnosti, úmrtnosti.“²⁶¹

Počtářskou inspiraci tedy hledali autoři učebnic všude kolem sebe - z *oboru hospodářského a společenského života rodiny, školy, obce, okresu, státu i slovanských národů*.²⁶² Pětiletku a úspěchy počátků budování socialismu brali jako „*nepřebernou studnici a zásobárnu, z níž lze vybrat číselný materiál pro prvňáka i maturanta*“.²⁶³ Důležitým úkolem bylo: „*neomezit se na ciferné zpracování dat*“,²⁶⁴ které mělo být doplněno alespoň „*srovnáním dvou dat, jejich vyjádřením v procentech, přehledem nějakého úseku vyjádřeným tabulkou, grafem*“.²⁶⁵ Cílem bylo: „*Naučit se vidět za čísla živé lidi, jejich práci, pot, iniciativu, dobrou a ušlechtilou snahu o spravedlivé rozdělení plodů práce a zlepšení životní úrovně pracujících*“.²⁶⁶

²⁶⁰ HORÁKOVÁ, Anna. První československá pětiletka v matematice. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, str.187-188

²⁶¹ TAMTÉŽ, s.187-188 Rozvádění úloh není „vynálezem“ socialistického školství. Tato metoda je např. v PÁTEK, František, TVRDEK, Václav a TRAJER, Josef. *Počtářské základy: návod pro učitele*. Praha 1941. str. 28 ukázána na běžné situaci při nákupu cukru a mouky

²⁶² KURFÜRST, Josef. Poznámky k výchovnému poslání matematiky na střední škole. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, str. 256

²⁶³ HORÁKOVÁ, Anna. První československá pětiletka v matematice. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, str.186

²⁶⁴ TAMTÉŽ, str.186

²⁶⁵ TAMTÉŽ, str.186

²⁶⁶ TAMTÉŽ, str.186

5.1.7 Učebnice po roce 1948 do reformy školství v roce 1953

Nové osnovy měly platit již od školního roku 1949-50, nicméně učebnice zpracované podle nových zásad ještě nebyly. Tento rok byl využit k testování nových osnov, aby se od roku 1950-51 jelo naostro a již s novými učebnicemi.²⁶⁷

Mezi učebnice patřily i díly napsané Janem Bílkem, spoluautorem byl také Eduard Čech a další. Učebnice byly každý rok vydávány znovu a doopravovány o nové údaje. Úlohy působí velmi aktuálně – často dochází ke srovnávání: „*Pro srovnání úspěchů dnešního způsobu obdělávání půdy jsou uváděny tabulky, Úlohy si sestaví žáci sami.*”²⁶⁸

plodina	Výnos při starém způsobu obdělávání v q	Zvýšení při společném osevu v %
pšenice	20,45	22, 25
žito	18,40	20,27

Podobně lze takto srovnávat dovolené:²⁶⁹

	V kapitalistické republice	V lidově demokratické republice
Dělníci	6-8 dnů	14-28 dnů
Úředníci	14-28 dnů	14-35 dnů

Do učebnic byly přidávány vložky, např. od Karla Prášila.²⁷⁰ Všechny úlohy se týkají JZD, státní traktorové stanice (STS), popř. průmyslové výroby. Většina příkladů je o reáliích Československa, nicméně vzor je stále v SSSR: „*Slavná sovětská traktoristka Paša Angelinová obdělala 1 200ha při normě 300 ha. O kolik procent překročila normu?*”²⁷¹ nebo: „*Růst průmyslové výroby (index 1929=100%):*

²⁶⁷ JOSÍFEK, Vítězslav: Na okraj osnov matematiky pro gymnázia. *Matematika a fyzika ve škole*. Praha: Jednota matematiků a fyziků, 1949-1950, roč. 2, č. 1.

²⁶⁸ BÍLEK, Jan et al. *Aritmetika pro druhou třídu středních škol*. Praha 1953, str. 137, více v případové studii Eduarda Čecha v kapitole 5.2

²⁶⁹ TAMTÉŽ, str. 138

²⁷⁰ TAMTÉŽ, str. 140-155

²⁷¹ TAMTÉŽ, str. 144

Země:	Rok 1929	1938	1948	1949
SSSR	100,0	478,5	720,9	826,0
USA	100,0	87,9	174,5	195,2

*Sestavte otázky a řešte!*²⁷²

Úlohy vyzývají k soutěžení, do úloh se dostávají i obyčejní lidé: „*Mirko Amler, nejlepší traktorista STS Olešná v okrese Rakovník.*“²⁷³ Úlohy z JZD jsou z různých vesnic: Vilánka, Kamenné Žehrovice, Zboněk, Tisnovice, Zbuzany, Kyjov aj.,²⁷⁴ což zanechává dojem, že se každý může zapojit a zviditelnit.

Jednotné zemědělské družstvo je v souvislosti s výukou spojeno především s vesnickými učiteli. Dokonce se konaly soutěže vesnických učitelů, hodnocena byla jejich práce pro JZD a propagace JZD na vesnicích a ve školách. „...*Při vyučování využívám každé příležitosti, aby děti pochopily práci v JZD a cíle této práce. [...] Přála bych vám zúčastnit se takové hodiny počtů, když děti počítají, kolik mají zemědělci ještě odevzdat vajec, jak volají: „A my už máme dávno odevzdáno!“ Nebo když jsme kreslili diagram, jak splnili zemědělci dodávku obilí, děti pozorovaly, kdo bude mít červené políčko nejdelší, a ovšem, že to vyhrálo JZD.*“²⁷⁵

Jak bylo vytyčeno na konci roku 1948, nové učebnice cíleně vyzdvihují úlohy z obyčejného života pracujících na úkor všech ostatních témat. I obsah pojmu hodnota se definitivně proměnil: „*Jen zkuste vypočítat, jaké hodnoty pomáhá vytvořit například dělnice, která okopala 2 ha řepy. Z řepy bude 130q cukru. Bez práce by řepa nevyrostla a nebylo by ani cukru. A takových příkladů je na tisíce.*“²⁷⁶

²⁷² BÍLEK, Jan et al. *Aritmetika pro druhou třídu středních škol*. Praha 1953, str. 142

²⁷³ TAMTÉŽ, str. 144

²⁷⁴ TAMTÉŽ, str. 140

²⁷⁵ PŠENIČKOVÁ, Jana, ed. *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství. Vznik JZD - 1950*. Praha 1998 Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze, str. 155

²⁷⁶ BÍLEK, Jan. *Aritmetika pro 3. třídu středních škol*. Praha 1951, str. 6

5.2 Vliv doby na obsah matematických slovních úloh na příkladu Eduarda Čecha

Ve sledovaném období vycházely převážně učebnice matematika Eduarda Čecha, jehož „*příspěvek československé a světové matematice i jejímu vyučování nelze ani dnes opomíjet.*“²⁷⁷

5.2.1 Životopis Eduarda Čecha

Eduard Čech se narodil 29. června 1893 ve Stračově. V roce 1912 absolvoval gymnázium v Hradci Králové, poté začal studovat matematiku na české Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. V roce 1915 narukoval do rakousko-uherské armády, této doby využil ke studiu německého, ruského a italského jazyka. Vysokoškolská studia mohl dokončit až roku 1919. Dodělal si učitelskou zkoušku a získal aprobaci na výuku matematiky a deskriptivní geometrie. Krátce vyučoval na střední škole v Praze Podskalí a na reálkách v Ječné a Praze-Holešovicích. Roku 1920 získal na filozofické fakultě doktorát filozofie. O dva roky později byl jmenován mimořádným profesorem matematiky na Masarykově univerzitě v Brně. Řádnou profesuru získal roku 1928.²⁷⁸

Jeho matematický zájem ho přivedl na konference v Moskvě (1931), Princetonu (1935). Vyučoval na vysoké škole, vedl několik seminářů. Za druhé světové války byl po zrušení českých vysokých škol poslán na dovolenou. To Čecha odtrhlo od kontaktu se světovým vývojem. Již těsně před válkou se Čechův zájem přenesl na pole středoškolské matematiky. Nyní se soustředil hlavně na nižší stupeň střední školy – od roku 1938 přednášel o problematice výuky matematiky. Během války napsal řadu učebnic Aritmetiky pro 1.-3. ročník nižší třídy gymnázií. Jeho učebnice prý byly velmi náročné a nepatřily mezi nejoblíbenější, říkával, že: „*Matematická věta je buď stručná*

²⁷⁷ MELCER, M.: *Eduard Čech (1893-1960) a jeho středoškolské učebnice* in FUCHS, Eduard, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků III*. Praha 2004, str. 183

²⁷⁸ Na základních životních datech se shodují články: LUKÁŠOVÁ, Andrea: Eduard Čech in FUCHS, Eduard, ed. *Matematika v proměnách věků IV*. Brno 2007, str. 219, NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), str. 187

*a pěkná, pak je chybná, anebo je správná, a pak jí nikdo nerozumí.*²⁷⁹ Známy je i jeho výrok, že: „*Dobry učitel učí i podle špatné učebnice dobře a špatný učitel učí i podle dobré učebnice špatně.*“²⁸⁰ Během války vytvořil Eduard Čech s nejbližšími spolupracovníky Bedřichem Pospíšilem a Josefem Novákem pracovní skupinu, které se scházela doma u Pospíšilů do zatčení Bedřicha Pospíšila gestapem roku 1941.²⁸¹

Po válce Eduard Čech učil na Karlově univerzitě. V roce 1947 se stal prvním ředitelem Ústavu pro matematiku při české akademii věd a umění, po ustanovení Československé akademie věd byl jmenován jejím řádným členem a pověřen vedením matematického ústavu ČSAV.²⁸² V roce 1954 přešel na Matematicko-fyzikální fakultu a vybudoval zde Matematický ústav Karlovy univerzity.

Jiří Mikulčák ve svých vzpomínkách na vysokoškolské studium popisuje, že: „*si profesor Čech byl vědom svých kvalit odborných, a proto byl poněkud samolibý.*“²⁸³ Píše, jak si Eduard Čech zakládal na tom, že je „*výborný počtář.*“²⁸⁴ „*Když profesor Hlavatý odjel poprvé na tři měsíce do USA, neodpustil si na prosemináři poznámku, že i jeho by univerzita pozvala, že mu však americké velvyslanectví nedalo vízum, protože je členem KSČ.*“²⁸⁵ KSČ ho bránila a ubránila při střetech v jednáních, jestli byl Čech kolaborant.²⁸⁶

Eduard Čech prošel stranickým školením v letech 1951-1954, jak dokládají pozvánky na tato školení a závěrečná zpráva Miloslava Valoucha, který byl vybrán za jeho školitele.²⁸⁷ Podle Zprávy o zakončení stranického školení 1953/54 „*se nevyskytly*

²⁷⁹ LUKÁŠOVÁ, Andrea: Eduard Čech in FUCHS, Eduard, ed. *Matematika v proměnách věků IV*. Brno 2007, str. 219

²⁸⁰ TAMTÉŽ, str. 219

²⁸¹ NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), str. 187

²⁸² MÚA AV ČR fond Česká akademie věd a umění, k. č. 294, sl. 217. Ústav pro matematiku ČAVU (1947-1951). Založení a organizace.

²⁸³ MIKULČÁK, Jiří, *Jak jsme studovali matematiku* in BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků V*. Praha 2007, str. 172-173

²⁸⁴ TAMTÉŽ, str. 172

²⁸⁵ TAMTÉŽ, str. 172-173

²⁸⁶ TAMTÉŽ, str. 176

²⁸⁷ MÚA AV ČR fond Valouch Miloslav, k. č. 842, sl. 15 Komunistická strana Československa. Rok stranického školení. Pozvánky. Zprávy o průběhu školení E. Čecha, V. Jarníka, L. Zachovala, J. Doberského, B. Hejtmana a J. Kouly

vážnější omyly nebo nesprávné názory.“²⁸⁸ Pokud jde o propagandistickou činnost, zapojil se Eduard Čech do práce samostatnými referáty na fakultě při různých příležitostech, například k Leninovu výročí. Vystupoval také aktivně při různých schůzích a jiných příležitostech a též v předvolební kampani, i když se většinou omezil jen na činnost na fakultě.²⁸⁹ Na veřejné besedě pořádané KSČ na Přírodovědecké fakultě přednesl příspěvek na téma *Proč jsem se stal komunistou*. Za matematiky promluvil Čech a začal: „*Kdyby mě někdo řekl, že příští den vstoupím do KSČ, hnal bych ho až před budovu. A vidíte, druhý den jsem vstoupil.*“²⁹⁰ Prý všechno další vyprávění, jak vzpomíná Mikulčák, bylo pod dojmem této úvodní věty nepřesvědčivé.²⁹¹

V kádrovém osobním posudku vypracovaném 22. ledna 1951 Miloslavem Valouchem je Eduard Čech hodnocen: „... v jeho poměru ke straně a v ideologickém vzdělání projevuje se někdy nepříznivě jeho individuálnost. Ve smyslu oddanosti k vlasti a režimu jeví se mi však poctivý a spolehlivý. Jeho nedostatek sebekritičnosti může však být někdy, zvláště při veřejném vystupování příčinou politických chyb. Je však poctivý a přímý.“²⁹² Za politické chyby se Eduard Čech omlouvá po projevu na závěrečné schůzi společného československého (čsl.) a polského sjezdu matematiků v Praze dne 3. září 1949: „*Ve své řeči [...] jsem nemohl opomenout a neopomenul jsem vyzdvihnout tu nesmírnou ochotu, se kterou čsl. MŠVU vycházelo vstříc všem požadavkům, které na ně kladl přípravný výbor [...]. Při tom jsem se však svým temperamentem dal strhnout k žertovné poznámce, zda při další méně slavnostní, ale neméně důležité denní práci se nám dostane aspoň zlomku takové podpory. U neinformovaných [...] by z této mé poznámky mohl vzniknout falešný dojem.*“²⁹³ V rámci omluvy dále Eduard Čech říká, že MŠVU projevovalo během sjezdu takový „živý a upřímný zájem o všechny problémy,

²⁸⁸ MÚA AV ČR fond Valouch Miloslav, k. č. 842, sl. 15 Komunistická strana Československa. Rok stranického školení. Pozvánky. Zprávy o průběhu školení E. Čecha, V. Jarníka, L. Zachovala, J. Doberského, B. Hejtmana a J. Kouly

²⁸⁹ TAMÉŽ

²⁹⁰ MIKULČÁK, Jiří, *Jak jsme studovali matematiku* in BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků V*. Praha 2007, str. 177

²⁹¹ TAMÉŽ str. 177

²⁹² MÚA AV ČR, fond 453 Valouch Miloslav, k. č. 867, sl. 16 Kádrové osobní posudky vypracované M.A.Valouchem

²⁹³ MÚA AV ČR fond 453 Valouch Miloslav, k. č. 945, sl. 18 Projev na závěrečné schůzi společného československého a polského sjezdu matematiků v Praze dne 3. září 1949

... které se při sjezdu vynořily, o jakém v buržoazní společnosti bychom se neodvážili ani snít. [...] Vzniká tak závazek napnout v budoucnosti všechny síly k tomu, abychom co nejlépe a nejsvědomitěji plnili všechny úkoly, které na nás klade stát a strana, abychom nezůstali pozadu za pracujícím lidem ve velkém díle cesty k socialismu.“²⁹⁴

V závěru slibuje: „slavnostním jménem všech našich matematiků, že se budeme co nejušlostněji snažit, abychom čestně obstáli v tomto svém nejvýznamnějším úkolu.“²⁹⁵

Dále kádrový posudek popisuje Eduarda Čecha jako „silně vyhraněné individuum světové úrovně. Je to však spojeno s určitým rysem domýšlivosti a sklonem k diktátorství. V jednání s lidmi nemá šťastné způsoby, je často prchlivý a sarkastický až urážlivý, a svými problémy zaměstnává často neúměrně jiné pracovníky.“²⁹⁶

Ač se zde zabývám pouze jednou částí Čechova bádání, musím zdůraznit, že začínal vědeckou práci s projektivní diferenciální geometrií, poté se zabýval topografií a po válce se zas vrátil ke geometrii a právě tyto práce z něj udělaly osobnost světového formátu, jak je v posudcích zmiňováno.

Podle posudku: „Je náruživě oddán svému vědnímu oboru, v němž nesporně docílil vynikajících výsledků a dovedl též vychovat řadu mladých vědeckých pracovníků. V posledních letech zabýval se též značně otázkami vyučování matematice na školách II. a III. stupně a napsal i učebnice, které jsou však hodně náročné a v současné době příliš obtížné.“²⁹⁷

Přestože byly učebnice Miloslavem Valouchem považovány za náročné,²⁹⁸ byly po válce s úpravami dotiskovány a vysoce hodnoceny, protože: „...vykonaly velikou práci především mezi učitelstvem, a do značné míry pomohly zaplnit řadu mezer v připravenosti učitelů měšťanských škol na úkoly, jež před ně postavila jednotná škola. Čech to právě byl, který soustavně poukazoval na hříchy, kterých se I. republika

²⁹⁴ MÚA AV ČR fond 453 Valouch Miloslav, k. č. 945, sl. 18 Projev na závěrečné schůzi společného československého a polského sjezdu matematiků v Praze dne 3. září 1949

²⁹⁵ TAMTÉŽ

²⁹⁶ MÚA AV ČR, fond 453 Valouch Miloslav, k. č. 867, sl. 16 Kádrové osobní posudky vypracované M.A. Valouchem

²⁹⁷ TAMTÉŽ

²⁹⁸ TAMTÉŽ

dopustila na učitelstvu těchto škol tím, že se o jejich vysokoškolské vzdělání nestarala, ale přímo byla proti němu.“²⁹⁹ „Srovnáváme-li Čechovy učebnice, které vznikaly v době, kdy jsme neznali sovětské vzory, vidíme, jak právě vědecký rozhled Čechův pomohl vytvořit učebnice, které se cele kryjí s požadavky sovětské pedagogiky a s instruktivními methodickými statěmi. [...] Methodická a kritická sovětská literatura cele potvrdila a potvrzuje Čechovu koncepci učebnic.“³⁰⁰

Eduard Čech byl také předsedou subkomisí pro vypracování učebnic pro školy 2. a 3. stupně podle zásad *Usnesení ÚV KSČ o učebnicích*.³⁰¹ Po roce 1945 se také věnoval úpravám osnov školské matematiky, např.: „...pomáhal ji očistit od vlivů americké úpadkové psychologie, kterou byly naše školy 1. a 2. stupně v době první republiky přímo zamořeny. Přitom si neustále všímá otázek ideově politické výchovy a poslání školské matematiky.“³⁰²

V práci na učebnicích si Eduard Čech vychoval řadu spolupracovníků: Jana Vyšína, Karla Hrušu, Emila Kraemera, Rudolfa Zelinku a Františka Vyčichla. Jejich učebnice podle Jiřího Mikulčáka představovaly první pokus o modernizaci vyučování matematice ve světě, řada myšlenek se začala prosazovat až v šedesátých letech.³⁰³ Inspirací těmto autorům mohla být mnohá ruská didaktická literatura, kterou sami překládali. „Čech jako uvědomělý člen KSČ se snažil v pojetí školské matematiky zdůraznit ty partie, které přispívají k formování vědeckého světového názoru naší mladé generace. Byl to právě Čech, který seznamoval naši učitelskou matematickou obec a školské orgány s názory sovětskými.“³⁰⁴

²⁹⁹ KATĚTOV, m., ŠVEC A. *Akademik Eduard Čech (nekrolog)* IN *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 85 (1960), str. 480

³⁰⁰ NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), str. 187

³⁰¹ TAMTĚŽ, str. 188

³⁰² NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), str. 187

³⁰³ MIKULČÁK, Jiří, *Jak se vyvíjela pedagogika matematiky ve druhé polovině 20. století* in BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků V*. Praha 2007, str. 255

³⁰⁴ NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), str. 188

Eduard Čech zemřel 15. března 1960. V nekrologu je vyjádřena lítost: „...nad smrtí nositele Řádu republiky,³⁰⁵ doktora fyzikálně-matematických věd, profesora matematiky a ředitele Matematického ústavu UK, vedoucí osobnosti matematického života v ČSR a matematika světového významu.“³⁰⁶ Jeho smrtí „věda ztratila největšího současného matematika.“³⁰⁷

³⁰⁵ Řád republiky získal za „vědecké i budovatelské zásluhy, kterými bylo oceněno, že stál vždy na straně pokroku a připravoval naši vědu na budovatelské úkoly v socialistické společnosti.“ KATĚTOV, m., ŠVEC A. Akademik Eduard Čech (nekrolog) in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 85 (1960), str. 480

³⁰⁶ *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 85 (1960), No. 2, 217

³⁰⁷ *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*, Vol. 5 (1960), No. 3, 341,342

5.2.2 Slovní úlohy v Čechových učebnicích

K psaní učebnic se Eduard Čech dostal za války, kdy nemohl působit na vysoké škole. Ačkoli se o didaktiku matematiky na středních školách zajímal už dříve.

Rozbor jednotlivých učebnic je členěn na tři části: první se zabývá prezentací všedního života, druhá klíčovými kategoriemi doby, třetí pohledem na historické události.

5.2.2.1 Čechovy učebnice za války

Čechovy učebnice byly prvními a také posledními českými matematickými učebnicemi, které byly celé napsány za války. Do té doby se pouze upravovala vyškrtáním předchozí vydání učebnic z první a druhé republiky, nebo se vydávaly učebnice upravované.

Zde se tedy poprvé setkáváme s příklady na přepočítávání korun a marek, tolik potřebných pro běžné platební transakce a ovlivňující všední život: „*Základní peněžní jednotka ve Velkoněmecké říši (Grossdeutsches Reich) je říšská marka (Reichsmark), značka RM; menší jednotka Reichspfennig, značka Rpf; jest 1 RM = 100 Rpf. V protektorátu Čechy a Morava (Protektorat Böhmen und Mähren) je základní jednotka koruna, značka K; koruna má sto haléřů (značka h). Jest 1 Rm = 10 K, tedy 1 K = 10 Rpf*“.³⁰⁸ a hned následuje příklad: „*Řekněte aspoň trojí způsob, jak lze vyplatiti: a) 12 K, e) 1 RM, h) 3 RM 75 Rpf*“.³⁰⁹ V dalších příkladech jsou zvolena obě platidla střídavě.

Spíše než úlohy týkající se všedního života v Protektorátě, které jsou zde velmi nevýrazné, jsou zde prezentovány úlohy německé. Často jsou doplněné tabulkami, díky nimž na první pohled pochopíme, jak se Říše pod vedením Adolfa Hitlera dařilo. Díváme se na plány říšských dálnic, počítáme, jak vzrostla zaměstnanost, kolik obdělávacelné plochy má Německo po anexi Rakouska a záboru Sudet. Zajímavý je i příklad týkající se zisku medailí na olympijských hrách, kdy je zdůrazněno vedoucí postavení Německa a jeho sportovců. V přehledných tabulkách je například znázorněn: „*Vzrůst zaměstnanosti ve Velkoněmecké říši (Grossdeutsches Reich) – koncem června v*

³⁰⁸ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol: učebnice pro I. třídu českých středních škol*. Praha 1943. str. 19

³⁰⁹ TAMTÉŽ, str. 19

letech 1933-1938:

<i>Koncem června</i>	<i>1933</i>	<i>1934</i>	<i>1935</i>	<i>1936</i>	<i>1937</i>	<i>1938</i>
<i>zaměstnaných</i>	<i>13,7</i>	<i>16,2</i>	<i>16,9</i>	<i>18,1</i>	<i>19,4</i>	<i>20</i>
<i>nezaměstnaných</i>	<i>4,9</i>	<i>2,5</i>	<i>1,9</i>	<i>1,3</i>	<i>0,6</i>	<i>0,3</i>

a) *Kolik lidí mohlo býti v Říši v jednotlivých letech zaměstnáno?*

b) *1933 se hlásilo u úřadu práce 4,9 milionů nezaměstnaných. Ale oč více lidí bylo v době od roku 1933 do roku 1938 zařazeno mezi zaměstnané?*

(Zaměstnaných přibývalo rychleji, než ubývalo nezaměstnaných. Důvody: 1933 se mnozí nezaměstnaní u úřadu práce již nečítali. V následujících letech vstoupilo do zaměstnání více mladistvých a žen, než bylo těch, kteří už práce nebyli schopni.)

310

Na rozdíl od jiných autorů je pod příkladem také vysvětlení, proč se daný příklad počítá a proč je výsledek takový, jaký je. Což mohlo korespondovat s Čechovým tvrzením, že učebnice je potřeba propojovat s realitou, nicméně v jeho učebnicích z dalších období se toto vysvětlení už neobjevuje.

Matematické úlohy se také stávají příležitostmi, jak se dozvědět o říšských zákonech: „*Ve Velkoněmecké říši se uzdravuje zemědělství. Zákon o dědičných dvorech ze dne 1. října 1933 určuje, že se značná část zemědělského majetku nesmí dělit, prodati ani zatížit dluhy. Dědičný dvůr má přecházeti z otce na syna nebo na jiného sedlačení schopného dítěte. V polovině roku 1938 bylo v Altreichu asi 685 000 dědičných dvorů se vzdělavatelnou plochou 15,6 milionů ha. Kolik ha připadalo průměrně na jeden dědičný dvůr?*“³¹¹

Úlohy se stávají také poučením. K citované úloze je například připojen souhrn opatření, kterými se mělo předcházet dopravním nehodám: „*Pouliční dopravní nehody (čísla pro celou Říši):*

³¹⁰ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol: učebnice pro II. třídu českých středních škol*. Praha 1943, str. 4

³¹¹ TAMTÉŽ, str. 63-64

	1936	1937	1938
<i>Počet nehod</i>	267444	266364	274048
<i>Při tom zabito lidí</i>	8388	7636	7404
<i>Při tom bylo raněno lidí</i>	173826	174208	181254

Kolik nehod připadá průměrně na rok? Na den? Kolik lidí bylo průměrně zabito? Raněno?

*Opatření: Přísné dopravní tresty dopravců, kteří pod vlivem alkoholu zavíní nehodu, tresty za překročení dovolené rychlosti, dozor nad dopravou a dopravními prostředky, dopravní výchova, napomínání k větší opatrnosti v pouliční dopravě.*³¹²

Tyto učebnice mají žáky poučit – viz výše o říšských zákonech a různých opatřeních, často se na ně přímo obrací – úloha o šetření s potravinami: *„Boj proti zkáze potravin! Cestou ke spotřebiteli zkazilo se ročně potravin v hodnotě asi 750 milionů RM. K tomu jest přičísti ztráty v kuchyních a skladištích 750 milionů RM. To je zhruba tolik, kolik jsme 1934-1936 zaplatili ročně za veškerý dovoz potravin, píce a poživatin. Tolik se zkazí na cestě od výrobce ke spotřebiteli!*“³¹³ V této úloze se poté podle tabulek jednotlivých potravin počítá, kolik procent daného typu pochutiny bylo zkaženo a promarněno.

Právě takovéto úlohy podporují hypotézu, že tyto a podobné slovní úlohy byly doslova přejaty z německých učebnic. Proč by jinak měl český student počítat, kolik potravin přijde v Německu ke zkáze? Také jsou úlohy o Německu delší a výraznější než úlohy ostatní – obsahují například tabulku, vykřičníky, oslovení, hlavně oslovení obracející se k Němcům. Ostatní úlohy jsou velmi neutrální: *„Na procházce jsem ušel za 3 minuty 150 m, za jak dlouho jsem ušel 1 km?*“³¹⁴ nebo *„Pán s ročním příjmem*

³¹² ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol: učebnice pro II. třídu českých středních škol.* Praha 1943, str. 42

³¹³ TAMTÉŽ, str. 84

³¹⁴ TAMTÉŽ, str. 52

57 600 K vydá 3 600 K ročně za knihy. Kolik je to procent? ³¹⁵

Učebnice v historických úlohách jen symbolicky navazují na prvorepublikovou tradici a ve slovních úlohách zmiňuje pouze některé historické osobnosti a události. Z českých dějin jsou na rozdíl od dřívějších učebnic jen tři úlohy: o sedmileté a třicetileté válce a Janu Amosi Komenském. „*Sedmiletá válka skončila r. 1764, třicetiletá r. 1648. Kdy začaly?*“³¹⁶ a „*Jan Amos Komenský zemřel r. 1670 ve stáří 78 let. a) kdy se narodil b) před kolika lety zemřel c) před kolika lety se narodil?*“³¹⁷ a slovní úloha o Bedřichu Smetanovi, Antonínu Dvořákovi a Zdeňku Fibichovi, kde porovnáváme stáří těchto slavných skladatelů.³¹⁸

Jen o něco málo početněji jsou zastoupeny úlohy z německé historie: „*Slavný německý badatel Robert Koch, zakladatel bakteriologie, narodil se r. 1843 a zemřel r. 1910. Kolik mu bylo, když zemřel?*“³¹⁹ Asi nejdelší za všech je úloha o Richardu Wagnerovi. Za povšimnutí stojí sáhodlouhý rozpis oper: „*Proslulý německý hudební skladatel Richard Wagner se narodil r. 1813 a zemřel roku 1883. Napsal tyto opery: Rienzi (první provedení v Dresdenu r. 1842), Der fliegende Holländer (první provedení v Dresdenu r. 1843), Lohengrin (první provedení ve Weimeru r. 1850), Tannhäuser (první provedení v Paříži r. 1861), Tristan und Isolde (první provedení v Münchenu r. 1865), Meistersinger von Nürnberg (první provedení v Münchenu r. 1868), dále tetralogii (soubor čtyř oper) Der Ring des Nibelungen: das Rheingold, die Walküre, Siegfried, Götterdämmerung (první provedení v Bayreuthu r. 1876) a konečně Persifal (první provedení v Bayreuthu r. 1882). Pro každou z těchto oper vypočítejte, kolik let uplynulo a) od skladatelova narození k prvnímu provedení b) od prvního provedení do skladatelovy smrti, c) od prvního provedení do letošního roku.*“³²⁰ U této úlohy si lze povšimnout, jak se snažila odpovídat dobovým požadavkům – výběrem tématu nejoblíbenějšího Hitlerova hudebního skladatele, názvy oper nejsou uváděny v českém jazyce, ani názvy německých měst už nemají český překlad, ale jsou česky skloňována.

³¹⁵ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol: učebnice pro II. třídu českých středních škol.* Praha 1943. str. 62

³¹⁶ TAMTÉŽ, str. 23

³¹⁷ TAMTÉŽ, str. 23

³¹⁸ TAMTÉŽ, str. 24

³¹⁹ TAMTÉŽ, str. 24

³²⁰ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol: učebnice pro I. třídu českých středních škol.* Praha 1943. str. 24

Také se v úlohách můžeme dozvědět informace z nedávné minulosti Německa. Úlohy se zaměřují převážně na první světovou válku a „nespravedlnosti“ vyplývající z podpisu Versailleské smlouvy.

„V létě 1914 byla mírová síla

	<i>Počet obyvatel</i>
<i>Německá vojska.... 800 000</i>	<i>Německa 68 milionů</i>
<i>Francouzská vojska....asi 700 000</i>	<i>Francie ... 39 milionů</i>

Určete jedno promile obyvatelstva Německa! Porovnejte s číslem 800 000! Určete jedno promile obyvatelstva Francie! Porovnejte s číslem 700 000! Kolik promile francouzského vojska bylo 1914 před válkou ve zbrani? Kolik promile německého? Kdo více zbrojil? “³²¹

Ani nemusíme umět počítat procenta, abychom odhadli, že Německo mělo méně vojáků na počet obyvatel než Francie. Důraz výsledku dodávají nejen vykřičníky, ale také dodatek ke slovní úloze: *„Nepřátelská propaganda rozšířila do celého světa lež, že Německo se dlouho připravovalo na válku a potom přepadlo pokojné národy. Přitom císařská vláda tak dalece podvolila říšskému sněmu, že vycvičila jen zlomek německých mužů schopných zbraně.“³²²*

Nezůstává u jediné úlohy, která se vrací k „nespravedlnostem“ první světové války: *„Od Německa (Deutsches Reich) oslabeného válkou a odtržením území byla 5. května 1921 požadována výplata 132 miliard GM (Goldmark). Těchto 132 miliard však netvořilo součet výplat, které by mělo Německo pohnáhlu složit, nýbrž to byla počáteční hodnota dluhu, který se měl úročit a umořovat. K tomu bylo určeno 30 let. Vypočtete 5% úrok plus 1/30 dlužného obnosu jako prvou roční splátku! Naši někdejší protivníci donutili slabou německou vládu, aby přijala tento nehorázný požadavek.“*

³²¹ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol: učebnice pro II. třídu českých středních škol*. Praha 1943. str. 23

³²² TAMTÉŽ, str. 24

Žádný rozumně myslící člověk nevěřil v jeho splnitelnost. ³²³

Tyto, ale i další úlohy směřují k výpočtům ohledně „versailleského diktátu“. Žáci počítali, o kolik zemědělské půdy Němci přišli, nebo kolik území a počet obyvatel, které ztratili. ³²⁴ Za úlohami bylo vždy nějaké konstatování: „...*Co znamenala větší ztráta zemědělských hodnot pro Německo, které již před válkou nemohlo se vyživit jen z vlastní hroudy?*“³²⁵ V dodatcích k výpočtům se text zastavuje i nad reparačními požadavky: „...*loupeží kolonií Versailleským diktátem. Svaz národů předal Německé kolonie jako „mandátní oblasti“ Velké Británii, Francii, Belgii a Japonsku. Německo nedostalo žádnou náhradu, hodnota kolonií se ani nezapočítala při reparačních požadavcích,*“³²⁶ nebo „*Zvláště krutý požadavek Versailleského diktátu. Německé děti trpěly následky podvýživy, 800 000 civilních osob zemřelo následkem blokády. Přesto musila německá vláda odevzdati Belgii a Francii 140 000 dojnic. Roku 1931 poskytla jedna kontrolovaná dojnice 3678l mléka. Kolik mléka by bylo mohlo každé německé školní dítě dostati denně k snídani? (8 milionů školních dětí, 240 dní školy).*“³²⁷

Historické úlohy téměř zcela vymizely. Propaganda nacistického Německa zprostředkovaná Čechovými učebnicemi měla za úkol ukázat, že Německo bylo nespravedlivě trestáno za zbrojení před první světovou válkou a za její rozpoutání, jak byla Versailleská smlouva nespravedlivá a jak Německu ublížila. Což přesně koresponduje s tvrzením, že zásadou válečné propagandy je vysvětlení, že Německo válku nechce, odpovědnost za ni nese nepřítel.³²⁸

5.2.2.2 Čechovy učebnice po válce

Po konci války došlo k vydávání upravených dotisků učebnic s příslibem, že brzy vyjdou učebnice nové. Dotisk prvního dílu z roku 1945 – a následně i dotisky další, které vycházely vždy na jeden konkrétní školní rok - 1946, 1947, 1948 mají několik

³²³ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol: učebnice pro II. třídu českých středních škol.* Praha 1943. str. 70

³²⁴ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol: učebnice pro I. třídu českých středních škol.* Praha 1943. str. 25-26

³²⁵ TAMTÉŽ, str. 26

³²⁶ TAMTÉŽ, str. 26

³²⁷ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol: učebnice pro I. třídu českých středních škol.* Praha 1943. str. 110

³²⁸ VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace.* Praha 2011, str. 49

změn oproti učebnicím napsaným za války: zadání úlohy s přepočítáváním říšských marek na koruny (viz výše) se proměnila na: „*Základní peněžní jednotka v Československé republice je koruna, značka Kč; koruna má sto haléřů (značka h). V jiných státech jsou ovšem i jiné jednotky; tak např. v Sovětském svazu je základní jednotkou rubl, ve Spojených státech dolar, ve Velké Británii libra.*“³²⁹ Zde už je vidět důraz na poválečné mocnosti. V úlohách ze všedního života obyvatel si můžeme všimnout, že příklady, které byly dříve v říšských markách, jsou převedeny na československé koruny automaticky a někde vynásobeny deseti. Ve třetím díle Čechovy učebnice vydané ještě v roce 1946 má jako měnovou jednotku vedle koruny i říšskou marku. Změní se to až ve vydání v roce 1947.

Všechny historické úlohy týkající se Německa a obyvatel s německou národností se změnilly. Z úlohy o „*slavném německém badateli Robertu Kochovi*“³³⁰ se rázem stala úloha o „*prezidentu Osvoboditeli T. G. Masarykovi*“³³¹ a místo výčtu oper „*proslulého německého skladatele Richarda Wagnera*“³³² čteme výčet oper „*slavného českého skladatele Bedřicha Smetany.*“³³³ Místo „*slavného německého básníka Johanna Wolfganga Goethe*“³³⁴ je úloha se „*slavným českým biologem Janem Evangelistou Purkyně.*“³³⁵

Úlohy o nespravedlivém Versailleském systému zmizely a místo nich se v dalším vydání objevila úloha s počtem obyvatel v Praze roku 1921 a v Brně mezi lety 1930-1934 a v celém předválečném Československu včetně Podkarpatské Rusi.³³⁶ Místo slovní úlohy o uloupení kolonií Německu je zde naprosto obyčejná úloha

³²⁹ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1947, str. 19

³³⁰ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1943, str. 24

³³¹ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1947, str. 24

³³² ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1943, str. 23

³³³ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1947, str. 23

³³⁴ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1943, str. 110

³³⁵ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1947, str. 126

³³⁶ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1943, str. 25-26 a ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1947, str. 25-26

s průměrem zeměkoule a úloha o osevu obilí v ČSR.³³⁷ Místo produkce mléka v Německé říši je zde provozní délka brněnských elektrických drah.³³⁸

Učebnice jsou kromě zmíněných vyměněných příkladů velmi podobné. Při srovnávání těchto dvou učebnic si však můžeme povšimnout několika výrazných změn – v novém vydání téměř nejsou tabulky (výjimku tvoří vzrůst zaměstnanosti ve Velkoněmecké říši, který se proměnil na tabulku se spotřebou hovězího a vepřového masa a tuků v ČSR v letech 1928, 1930, 1933 a slovní úloha v úvodu této práce).³³⁹ Důvodem je jistě vyřazení tendenčních úloh, ale nové jsou ve většině případů bez tabulek. Úlohy o německých skutečnostech se změnilly na úlohy o českých skutečnostech. Úlohy o Německé říši na konci učebnice jsou vyřazeny bez náhrady. A také jsou vyřazeny všechny německé názvy, což odpovídá vyhlášce MŠAO.³⁴⁰

Druhý, stejně jako první i třetí díl Aritmetiky se několikrát dotiskovaly: v roce 1946, 1947.³⁴¹ Ve schválení MŠO u učebnice z roku 1947 je dodatek, že byla schválena na školní rok 1947/48 a dobu přechodnou. Trochu se pozměnilo pořadí kapitol.

Příklad, který stojí za povšimnutí v kontrastu učebnic dalších let, je v učebnici z roku 1947 i 1948, což je naprosto totožný dotisk. „*V jednom podniku se docílilo za leden zisku 34584 Kčs, za únor zisku ještě o 7682 většího. Ale v březnu utrpěl podnik takovou ztrátu, že celkový zisk za první čtvrtletí byl pouze 58326. Kolik ztratil podnik v březnu?*“ Odpověď je, že: „*Podnik ztratil v březnu 18524 Kčs.*“³⁴² Je to poslední úloha se ztrátou v podniku, která se objevila v těchto učebnicích.

³³⁷ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1943, str. 46 a ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1947, str. 46

³³⁸ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1943, str. 68 a ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1947, str. 68

³³⁹ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol*. Praha 1943, str. 4 a ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol*. Praha 1946, str. 4

³⁴⁰ viz předchozí kapitola o učebnicích

³⁴¹ Tabulka dotisků jednotlivých učebnic

	Rok 1943	1945	1946	1947	1948	1949
1. třída	1. vydání	dotisknutá	dotisknutá	dotisknutá	dotisknutá	dotisknutá
2. třída	1. vydání	dotisknutá	dotisknutá	dotisknutá	dotisknutá	dotisknutá
3. třída	1. vydání		dotisknutá	dotisknutá		

³⁴² ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1948, str. 34-35

5.2.2.3 Čechovy učebnice po komunistickém převratu

Velká vlna psaní nových učebnic nastala na přelomu let 1948/49, pro rok 1949 vyšly poslední dotisky učebnic dřívějších. „*Nová učebnice aritmetiky*,“ jak je psáno v poznámkách k učebnici, „*se připravuje až na školní rok 1950/51*.“³⁴³ Podstatným důvodem byl vznik jednotné školy – Čechovy učebnice byly psány pro výběrové žáky prim, sekund a tercií. Protože výběrová škola byla zrušena, musela být také redukována látka po stránce didaktické. Ale i z jiných důvodů to bylo potřeba, protože v dotiscích učebnic jsou úlohy spadající do konce dvacátých a začátku třicátých let. Trochu to působí jako historická kniha.

V jednotlivých dotiscích se připomínalo v úvodu, že: „*...je třeba podle ní plnit vzdělávací a výchovný úkol matematiky, jak jej stanoví učební osnovy střední školy*.“³⁴⁴ Což podle představy autora znamenalo: „*Příklady, v nichž se hovoří o soukromém zisku, většinou zastaraly. Jsou dokladem liberalistického období, v němž honba za ziskem převládala. Učitel je v tomto smyslu žákům vysvětlí. Také ceny, mzdy a daně je třeba převádět na ceny, mzdy a daně ze současné doby a při tom vysvětlovat cenovou, mzdovou a daňovou politiku našeho státu. Učebnici je třeba doplnit časovými příklady z výstavby a přestavby našeho hospodářství v duchu socialismu*.“³⁴⁵ Nároky jsou kladeny i na učitele: „*Učitel vybírá data z nejbližšího okolí žákova tak, aby žáci byli informováni o výsledcích budování v období hospodářského pětiletého plánu. Zařazuje je do učiva, aby nerušily systém a organicky přiléhaly k vykládané teorii*.“³⁴⁶

V této Aritmetice je také nově doplněna kapitola o *Polopísenném počítání*. Obsahově už předjímá nový styl úloh: „*Brigáda o 7 účastnících měla dostat vyplaceno celkem 1750 Kč; z toho se odpočítalo na jízdné za jednoho účastníka 35 Kč, zbytek byl odevzdán fondu Strany. Kolik odevzdal každý brigádník na tento fond?*“³⁴⁷

³⁴³ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1949, str. 2

³⁴⁴ ³⁴⁴ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1949, str. 2, viz předchozí kapitoly o školství

³⁴⁵ TAMTÉŽ, str. 2

³⁴⁶ TAMTÉŽ, str. 2

³⁴⁷ ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1949, str. 69

5.2.2.4 Čechovy učebnice v padesátých letech

Jak bylo naznačeno výše – učebnice z roku 1949 předznamenala novou éru témat slovních úloh. U těchto učebnic jsou kromě Eduarda Čecha uvedeni ještě spoluautoři: Jan Bílek, Karel Hruša, Vítězslav Josífek, Karel Prášil a Karel Rakušan. První je uváděn Jan Bílek, přesto v různých didaktických matematických člancích je zdůrazňovaným autorem těchto učebnic Eduard Čech.³⁴⁸

Co je cílem těchto učebnic a matematiky obecně je napsáno v úvodních poznámkách: „*Po stránce výchovné je velmi důležité, aby matematika umožnila porozumět úkolu budování socialismu v naší vlasti. Toho dosáhneme, ukážeme-li v příkladech vhodně zvolených jeho úspěchy.*“³⁴⁹ U všech učebnic, z let 1950, 1951 i 1953, je kladen důraz na „*úlohy, které ukazují zvýšení úrovně dnešního života.*“³⁵⁰ Při práci s učebnicemi by měl učitel: „*...podle učebnice sestavovat další slovní úlohy, ukazující úspěchy budování socialismu, především úspěšný rozvoj našich Jednotných zemědělských družstev.*“³⁵¹ Učebnice také dává rady studentům: „*Při vyučování matematice se učíte také přesnému myšlení, a tak i řešení úkolů jiných než početních. Tím přispívá matematika též k plnění budovatelských úkolů, které budete řešit, až se plně účastníte výstavby socialismu v naší vlasti. V učebnici jsou příklady z mnoha oborů lidské práce.*“³⁵² Hned pod úvodem následuje přehled vzestupu mezd dělníků a srovnání dovolených v kapitalistické republice a lidově demokratické republice.

Témata slovních úloh se velmi liší a jen těžko se hledají paralely s předchozími učebnicemi. Ke každé nové látce jsou modelové příklady. K písemnému sčítání a odčítání jsou např. tyto dvě: „*Tři závodní dílny ušetřily na zlepšovacím návrhu za měsíc 72845 Kčs, 54930 a 8706 Kčs. Kolik Kčs celkem?*“³⁵³ *V dubnu 1948 předpisovat plán našim hlubinným dolům těžbu 378 040 t uhlí. Naši horníci dosáhli*

³⁴⁸ NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), str. 187, KATĚTOV, m., ŠVEC A. *Akademik Eduard Čech (nekrolog)* IN *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 85 (1960), str. 480

³⁴⁹ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1950, Úvodní poznámky (bez stránkování, podepsané Eduardem Čechem)

³⁵⁰ TAMTĚŽ, Úvodní poznámky

³⁵¹ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1951, Úvodní poznámky

³⁵² TAMTĚŽ, Čemu se budete učit (bez stránkování, podepsané Eduardem Čechem)

³⁵³ TAMTĚŽ, str. 27

však v tomto měsíci těžby 428 003 t uhlí. O kolik překročili plán? ³⁵⁴ A i v dalších úlohách horníci rubou uhlí, v obměněné úloze úderka rube uhlí, traktorová stanice oře pole nebo se lepším obděláváním půdy v družstvu zvýšil hektarový výnos pšenice, jinde v továrně pracují dělníci. Obecně úlohy s dělníky jsou velmi oblíbeným tématem, JZD početně jen mírně pokulhává. Horníci nejen že plní plány, ale také i nadplány: „*Jak horníci plnili nadplány v dolech v dubnu 1948:*

Plán předepisoval.....222 840 tun.

Nadplánem bylo stanoveno.....258 225 tun.

Ve skutečnosti bylo dosaženo.....268 583 tun

O kolik tun se horníci zavázali zvýšit nadplánem měsíční těžbu? O kolik tun překročili svůj socialistický závazek? ³⁵⁵

A aby nebyly úlohy jen o zaměstnání, tak po práci čeká dělníky a družstevníky zasloužená odměna v období rekreace: „*ROH vyšle r. 1952 na rekreace 370 000 zasloužilých pracovníků a příslušníků jejich rodin. Je to o 180 000 osob více než r. 1949 a o 110 000 méně než plán na r. 1953. Před válkou nebylo ROH a nebyla rekreace pro pracující lid.* ³⁵⁶ Časté jsou i úlohy, kde se porovnává situace před válkou a po válce, kromě předchozí i: „*Dělník vydělal před válkou měsíčně 745 Kč. Nyní je jeho výdělek šestkrát větší. Kolik vydělá měsíčně?* ³⁵⁷ Naopak téměř vymizely zeměpisné slovní úlohy, až na výjimku těžby uhlí v Polsku, území a obyvatelstvo sovětských republik a čehokoli, co porovnává Sovětský svaz s ČSR: „*Nejvyšší horou v ČSR je Stalinův štít 2663 m nad m. v. (Vys. Tatry), který je o 4 832 m nižší než nejvyšší hora v SSSR (Stalinův štít).* ³⁵⁸ Závodit se dá nejen ve výnosech JZD a počtu vytěženého uhlí, ale i v přihláškách dětí do pionýrských oddílů.

Z úloh zmizela jakákoli rozmanitost, témata jsou značně stereotypní – dělník, horník, plán, JZD, SSSR, občas úloha ze školy. Tematicky se všechny úlohy zaměřují na běžný život. Rozdíly mezi vydáním z roku 1950 a 1951 jsou minimální – spíše jsou

³⁵⁴ TAMTÉŽ, str. 28

³⁵⁵ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1951, str. 125

³⁵⁶ TAMTÉŽ, str. 54

³⁵⁷ TAMTÉŽ, str. 58

³⁵⁸ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1951, str. 54

opraveny chyby, nebo dodána věta, která vysvětluje odpověď, např.: „*Dělník vydělal před válkou měsíčně 745 Kč. Nyní je jeho výdělek šestkrát větší. Kolik vydělá měsíčně?*“ Odpověď je: „*Dnešní výdělek je 4 470 Kč.*“³⁵⁹ V novém vydání je k tomu doplněno: „*Vzrostl vícekrát než ceny zboží.*“³⁶⁰ Trochu se pozměnila i rétorika: „*Lepším obděláváním půdy v družstvu,*“³⁶¹ se změnilo na: „*společným obděláváním půdy v JZD,*“³⁶² pokračování úlohy si lze pomocí dobové rétoriky snadno domyslet: „*se zvýšil průměrně hektarový výnos pšenice na 23q. Při dřívějším způsobu hospodaření byl výnos jen 18q na jednom hektaru. Sestavte otázku.*“³⁶³

Úlohy si začaly více všimnout sociálních a hospodářských poměrů. Snaží se nás poučit a empiricky dokázat, že je výhodné vstoupit do JZD, překročit plán a že se obecně máme mnohem lépe než kdy dřív. Klíčovou hodnotou doby je dělnická práce, která se promítla do většiny úloh. Historické úlohy téměř vymizely, pouze se ukazuje krásná současnost a ještě krásnější budoucnost. Výjimkou je úloha, která připomíná svým zadáním úlohy dřívější, jen se změnila data a osobnosti: „*V. I. Lenin se narodil r. 1870 a zemřel r. 1924. Kolik mu bylo let, když zemřel? K. Marxovi bylo 52 let, když se V. I. Lenin narodil, a zemřel, když V. I. Leninovy bylo 13 let. Kdy se K. Marx narodil, kdy zemřel a jak dlouho žil?*“³⁶⁴

Na učebnicích Eduarda Čecha můžeme sledovat proměnu učebnic ve čtyřech obdobích. V prvním období byl ovlivněn nacistickým Německem, ve druhém období se snažil toto ovlivnění maximálně zamaskovat, ve třetím období si připravoval půdu pro vznik učebnic plně odpovídajících socialistickým požadavkům, které vznikly v období čtvrtém.

³⁵⁹ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1950, str. 59

³⁶⁰ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1951, str. 59

³⁶¹ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1950, str. 34

³⁶² BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1951, str. 34

³⁶³ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1950, str. 34

³⁶⁴ BÍLEK, Jan a kol. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha 1951, str. 53

6 Závěr

V této práci jsem se zabývala odrazem dějinných skutečností v matematických slovních úlohách ve sledovaném období 1938-1952. Ptala jsem se, nakolik jsou učebnice ovlivněné dobou, v níž byly psané a používány. Učebnice byly ovlivněny hned několika způsoby:

- Matematické učebnice byly ovlivněné dobou svého vzniku a používání, a proto muselo docházet k zakazování, přepisování učebnic a novému vydávání učebnic z politických důvodů.
- V době druhé republiky byly učebnice ovlivněny mnichovským diktátem a politickým vedením začínajícího autoritativního režimu tak, že učebnice začaly být kontrolovány. Z důvodu krátkosti tohoto období nebyla kontrola dokončena, ale sestavené kontrolní týmy byly využity v navazujícím období.
- V době nacistického útlaku byl obsah učebnic matematiky měněn z důvodu změny náhledu na politické dějiny před, během a po první světové válce, s ohledem na nacistickou válečnou propagandu a odmítnutím všeho prvorepublikového.
- Po skončení války došlo znovu k překotnému přepisování a upravování učebnic, které vyvrcholilo po únorovém převratu 1948 a na počátku padesátých let.

V souladu s vymezeným obdobím se jako první naskytla otázka, nakolik se do učebnic skrze zkoumané historické skutečnosti promítla nacistická válečná propaganda.

V učebnicích Eduarda Čecha vydaných za války je největší procento úloh, které se snaží dokázat, že Německo za rozpoutanou válku nemůže, a úlohy se nás snaží přesvědčit, že se v Německu pod vedením Hitlera daří dobře. Naopak v učebnicích navazujících na kontinuitu z první republiky, spíše než válečnou propagandu Německa, můžeme sledovat odraz politických událostí v Protektorátě Čechy a Morava, které se projevovaly kontrolami učebnic. Hlavními úkoly kontroly bylo odstranění závadných míst navazujících na československou samostatnost a demokratické hodnoty první

republiky. Ve svém důsledku se to projevilo zákazem všech dosavadních učebnic a pomalým vydáváním dotisků dalších. V dobách nedostatku učebnic způsobeným přísnými a pomalými kontrolami vycházely příručky pro učitele používané jako učebnice. Ve slovních úlohách nacházíme malé procento úloh odkazujících k Německé říši, spíše se zde vyskytují určitá slovní spojení odkazující k Německu.

V celé škále učebnic Eduarda Čecha, ale i v učebnicích jiných autorů si můžeme všimnout, že při dotiscích po válce docházelo ke dvěma typům úprav. První úpravou bylo vyměňování jednotlivých slov, například koruny za marky nebo WHW za sociální péči. Po těchto úpravách už nezáleželo na tom, jestli je výpočet slovní úlohy reálný, ale hlavně jestli jsou v ní vynechaná závadná místa a tím lépe, pokud se tam dostala nová ideologie; za všechny může být zmíněn příklad citovaný v úvodu s rostoucím počtem členů NSDAP, který se změnil v počet družstevníků.

Druhý typ úprav byl viditelnější, tím je vynechání konkrétních úloh nebo jejich nahrazení jinými. Jsou to úlohy, kde se podprahově podsouvá nacistická propaganda. Za zmínku stojí připomenout úlohy o Versailleském systému nebo Wagnerovy opery.

Kromě úprav slovních spojení dochází i k tematickým úpravám. Mizí úlohy s historickými tématy, mizí tematická rozmanitost prvorepublikových učebnic, rychlým tempem přibývají úlohy ze všedního života – dělníků a družstevníků. Obrat je dokonán po roce 1948, kdy se autoři museli začít soustavně zabývat významem samotných početních úloh a úlohy se staly nástrojem propojení výchovy a vzdělávání. Zde byl také dokonán posun od prvotního cíle matematických úloh v učebnicích vyjádřeného Početním sdružením za první republiky – přiblížit dětem matematiku, zaujmout je a propojit ji s realitou a v rámci řešení příkladů se uplatňovaly poznatky z jiných předmětů. Po roce 1948 bylo hlavním cílem také propojení s realitou, ale ne skutečnou, nýbrž ideologicky upravenou.

Kontextem doby nebyly ovlivněny jen učebnice, ale i jejich autoři. Matematika sama o sobě je objektivní vědou, význam součtu několika čísel ještě nedokázal vyvrátit žádný režim, ten však dokázal ovlivnit význam těchto čísel a okolnosti výpočtu a vypočítaných výsledků.

Příkladem autora, který dokázal přehodnotit svoje matematické úlohy v krátkém časovém úseku je Eduard Čech. Jeho politický život dosud skrývá určitá bílá místa, po jejichž zaplnění bude lepší možnost rekonstruovat propojení slovních úloh se samotným životem autora. Týká se to především jeho života za války, který byl komunisty účelně zamlčován, a v kontrastu naopak vyzdvihován život po válce. I když pro splnění hlavních cílů této práce dostačují základní informace z jeho života, uvědomuji si jejich neúplnost. Další směr bádání o Eduardu Čechovi spatřuji v nalezení informací v archivních složkách jeho spolupracovníků, v osobní složce Ministerstva školství v Národním archivu a také ve vzpomínkách jeho studentů. Přesto lze již teď říci, že dosavadní výzkumy ohledně tohoto tématu korespondují s tvrzením Petra Fidelity, že „*srovnáme-li oficiální propagandu z protektorátu a ze současnosti (kniha byla prvně vydaná 1983 v exilovém nakladatelství), žasneme nad tím, jak blízké jsou si – při vší obsahové různosti – svými myšlenkovými postupy, terminologií, slovními obraty a symboly; leckdy máme dojem, že to psali titíž lidé.*“³⁶⁵ Protože právě Čechovy úlohy dokázaly vycházet v obou totalitních režimech a mnohdy stačilo vyměnit jen pár slov, vět, aby příklad odpovídal dobové propagandě a ideologii.

Odpověď na otázku, nakolik zbylo v tomto období prostoru pro „nevinnost“, není tak jednoduchá, jak se zdá. Ano, sledovaná období byla protknutá všudypřítomným působením propagandy, která ovlivňovala žáky, učitele i autory učebnic. Přesto však za války vycházely učebnice, do kterých se dostaly slovní úlohy i citáty lidí, kteří byli režimem zatracovaní. Po roce 1948 se staly slovní úlohy vyzdvihovaným tématem, kterému byla věnována pozornost nejen na zasedání ÚV KSČ, ale také v mnohých metodických člancích. Proto se odvažuji na základě této práce tvrdit, že ani učebnice matematiky politicky „nevinné“ nebyly.

³⁶⁵ FIDELIUS, Petr. *Kritické eseje*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2000. 420 s. ISBN 80-7215-134-7., str. 82

7 Použitá literatura

Primární prameny a edice pramenů

MÚA AV ČR, fond 453 Valouch Miloslav, k. č. 867, sl. 16. Kádrové osobní posudky vypracované M. A. Valouchem

MÚA AV ČR fond 453 Valouch Miloslav, k. č. 945, sl. 18. Projev na závěrečné schůzi společného československého a polského sjezdu matematiků v Praze dne 3. září 1949

MÚA AV ČR fond 453 Valouch Miloslav, k. č. 842, sl. 15. Komunistická strana Československa. Rok stranického školení. Pozvánky. Zprávy o průběhu školení E. Čecha, V. Jarníka, L. Zachovala, J. Doberského, B. Hejtmana a J. Kouly

MÚA AV ČR fond Česká akademie věd a umění, k. č. 294, sl. 217. Ústav pro matematiku ČAVU (1947-1951). Založení a organizace: Návrh E. Čecha na založení ústavu (1946), zřízení a statut ústavu (1947), prodloužení statutu (1950), návrh zastoupení ČAVU v poradním sboru Ústředního ústavu matematického (1950), zrušení ústavu a převedení jeho činnosti a inventáře do Ústředního ústavu matematického (1951)

PŠENIČKOVÁ, Jana, ed. *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství. Vznik JZD - 1950*. Vyd. 1. Praha: Státní ústřední archiv, 1998. 219 s. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. ISBN 80-85475-51-0.

Školní učebnice

BIDLO, Jaroslav, ŠUSTA, Josef a DOBIÁŠ, Josef. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. Díl třetí, Dějiny nového věku od osvícenství*. Vydání čtvrté, přepracované. V Praze: Historický klub, 1938. 190 s.

BÍLEK, Jan et al. *Aritmetika pro první třídu středních škol*. 1. vyd. V Praze: Státní nakladatelství, 1950. 145 s., [1] l. příl.

BÍLEK, Jan et al. *Aritmetika pro první třídu středních škol*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951. 145 s., [1] l. příl.

BÍLEK, Jan et al. *Aritmetika pro první třídu středních škol*. 3., změněn. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952. 151 s.

BÍLEK, Jan et al. *Aritmetika pro druhou třídu středních škol*. 4. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953. 149 s.

BÍLEK, Jan, ed. *Aritmetika pro 3. třídu středních škol*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1950. 127, [1] s.

BÍLEK, Jan. *Aritmetika pro 3. třídu středních škol*. 4. vyd. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1952. 125 s.

BUZEK, Kamil a KRŮTA, Josef. *Početnice pro měšťanské školy. Díl I*. Osmé, nezměněné vydání. V Praze: Nová škola, 1946. 95-[I] s.

BUZEK, Kamil a KRŮTA, Josef. *Početnice pro měšťanské školy. Díl II*. Osmé, nezměněné vydání. V Praze: Nová škola, 1945. 111-[I] s.

BYDŽOVSKÝ, Bohumil, VYČICHLO, František a TEPLÝ, Stanislav. *Aritmetika pro IV. třídu středních škol*. Praha: Jednota československých matematiků a fysiků, 1945. 106-[II] s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fysiků; [Č.] 105.

BYDŽOVSKÝ, Bohumil, VYČICHLO, František a TEPLÝ, Stanislav. *Aritmetika pro IV. třídu středních škol*. Praha: Jednota československých matematiků a fysiků, 1943. 106-[II] s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fysiků; [Č.] 105.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol: učebnice pro I. třídu českých středních škol*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1943. 114 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou českých matematiků a fyziků; 150.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha: Jednota československých matematiků a fyziků, 1945. 113 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fyziků; [Č.] 150.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Dotisk prvního vydání pro školní rok 1946/47. Praha: Jednota československých matematiků a fyziků, 1946. 112 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fyziků; 150.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Praha: Jednota československých matematiků a fyziků, 1947. 129 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fyziků; č. 150.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro I. třídu středních škol*. Částeč. změn. dotisk pro škol. r. 1949/50. Praha: Státní nakladatelství, 1949. 119 s.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol = [Arithmetik für die 2. Mittelschulklasse]*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1943. 86 - [i] s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou českých matematiků a fyziků; [č.] 151.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol*. Praha: Jednota československých matematiků a fyziků, 1945. 95-[I] s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fyziků; [Č.] 151.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol*. Dotisk prvního vydání pro školní rok 1946/47. Praha: Jednota československých matematiků a fyziků, 1946. 96 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fyziků; sv. 151.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol*. Částečně změněný dotisk prvního vydání pro školní rok 1947/48 a dobu přechodnou. Praha: Jednota československých matematiků a fysiků, 1947. 96 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fysiků; 151.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro II. třídu středních škol*. Část změněný dotisk pro školní rok 1949/50. V Praze: Státní nakladatelství, 1949. 95 s.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro III. třídu středních škol*. Praha: Jednota českých matematiků a fysiků, 1943. 91 - [i] s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou českých matematiků a fysiků; [č.] 152.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro III. třídu středních škol*. Dotisk prvního vydání pro školní rok 1946/47. Praha: Jednota československých matematiků a fysiků, 1946. 80 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fysiků; [sv.] 152.

ČECH, Eduard. *Aritmetika pro III. třídu středních škol*. Dotisk prvního vydání pro školní rok 1947/48. Praha: Jednota československých matematiků a fysiků, 1947. 80 s. Učebnice a pomocné knihy vydávané Jednotou československých matematiků a fysiků; [č.] 152.

DISMAN, Miloslav, PÁTEK, František a TRAJER, Josef. *Počtářské základy. I. díl, Početní spoje a výkony. Tabulky k individuálnímu docvičování*. Prag: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1941. 64 s.

DISMAN, Miloslav, PÁTEK, František a TRAJER, Josef. *Počtářské základy. I. díl, Početní spoje a výkony. Tabulky k individuálnímu docvičování*. Dotisk prvního vydání z roku 1941. V Praze: Státní nakladatelství, 1945. 64 s.

DISMAN, Miloslav, PÁTEK, František a TRAJER, Josef. *Počtářské základy. I. díl, Početní spoje a výkony. Tabulky k individuálnímu docvičování*. Dotisk prvního vydání z roku 1941. V Praze: Státní nakladatelství, 1948. 64 s.

HRNČÍŘ, František, ed. *Dějepis národa československého*. 6., přeprac. vyd. V Nymburce: [nákl.vl.], 1920. 160 s. Stručné poučky; čís. 5.

KEPRTA, Josef, ed. *Deťom československej republiky*. 4. vyd. V Prahe: B. Kočí, 1919. 79 s., [4] obr. příl. (některé barev.). Umělecké snahy; sv. 152.A.

KOZÁK, Jan a ROČEK, Jan. *Početnice pro 6., 7., 8. školní rok všech škol obecných*. Vydání první. Praha: Státní nakladatelství, 1917. 228 s.

KOZÁK, Jan a ROČEK, Jan. *Početnice pro 6., 7., 8. školní rok všech škol obecných*. Vydání první. Praha: Státní nakladatelství, 1928. 228 s.

KOZÁK, Jan a ROČEK, Jan. *Početnice pro 6., 7., 8. školní rok všech škol obecných*. Vydání první. Praha: Státní nakladatelství, 1931. 228 s.

MAŠKA, Otokar, ed. *Matematika v úlohách. 1. díl, Aritmetika a algebra. 534 zcela vypracovaných příkladů*. 7. vydání. Brno: Barvič a Novotný, 1945. 223-[I] s.

MAŠKA, Otokar, ed. *Přehled matematiky: pro studující středních škol a učitelských ústavů. I. díl, Aritmetika a algebra*. 10. vyd. Brno: Barvič a Novotný, 1945. 95, [I] s.

MÜLLEROVÁ-DISMANOVÁ, Ludmila, ed. a kol. *Mladý počtář: Početnice pro 5. postupný ročník obecných škol československých*. V Praze: Státní nakladatelství, 1936. 188 s.

MÜLLEROVÁ-DISMANOVÁ, Ludmila, ed. a kol: *Mladý počtář: početnice pro 5. postupný ročník škol s českým jazykem vyučovacím*. 2., změněn. vyd. V Praze: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1944. 120 s., [1] l. příl.

MÜLLEROVÁ-DISMANOVÁ, Ludmila, ed. a kol: *Mladý počtář: Početnice pro 5. postupný ročník obecných škol*. Dotisk druhého, změněného vydání z r. 1943. Praha: Státní nakladatelství, 1948. 120 s.

MÜLLEROVÁ-DISMANOVÁ, Ludmila, ed. a kol: *Mladý počtář: Početnice pro 5. postupný ročník obecných škol*. Dotisk pro škol. rok 1948/49. Praha: Státní nakladatelství, 1948. 120 s.

NOVOTNÁ, Milada a SIMERSKÝ, Jaroslav. *Matematika německy: pomocná kniha pro české střední školy*. V Praze: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1944. 2 sv. (68, 128 s.).

PAUL, Bohumír. *Československé dějiny v otázkách maturitních a úplně vypracovaných odpovědích*. V Brně: B. Paul, 1935. 120 s. Studijní příručky; Sv. 1.

PÁTEK, František, ed. a kol. *Mladý počtář: početnice pro 6.-8. post. ročník českých škol obecných*. V Praze: Státní nakladatelství, 1939. 224 s.

PÁTEK, František, ed. a kol. *Mladý počtář: Početnice pro 4. postupný ročník obecných škol československých*. V Praze: Státní nakladatelství, 1934. 183 s.

PÁTEK, František, ed. a kol. *Mladý počtář: Početnice pro 4. postupný ročník obecných škol*. Dotisk druhého, změněného vydání z r. 1943. Praha: Státní nakladatelství, 1946. 150, [1] s.

PÁTEK, František, ed. a kol. *Mladý počtář: Početnice pro 4. postupný ročník obecných škol*. Dotisk pro školní rok 1948-49. Praha: Státní nakladatelství, 1948. 150, [1] s.

SVAČINA, Bohumil. *Přehledný dějepis všeobecný*. Holešov: B. Svačina, 1927. 148 s., 2 listy. Příručky ke shrnutí a opakování učiva; 13.

SVAČINA, Bohumil. *Republika Československá: Příručky ke shrnutí a opakování učiva*. 7. vydání. Holešov: B. Svačina, 1926. 40 s. Příručky ke shrnutí a opakování učiva; Čís. 1.

ŠIMEK, Rudolf, ed. et al. *Mladý počtář: početnice pro 1. postupný ročník všech škol obecných*. 2., nezměn. vydání. V Praze: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1942. 72 s.

ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 1. postupný ročník všech škol obecných: Učebnice pro obecné školy s českým jazykem vyučovacím*. Dotisk druhého, změněného vydání z r. 1942. V Praze: Státní nakladatelství, 1946. 72 s.

ŠIMEK, Rudolf, ed., TVRDEK, Václav, ed. a DISMAN, Miloslav, ed. *Mladý počtář: Početnice pro 1. postupný ročník všech škol obecných: Učebnice pro obecné školy s českým jazykem vyučovacím*. Dotisk pro školní rok 1948-49. V Praze: Státní nakladatelství, 1948. 72 s.

ÚLEHLA, Josef. *Početnice pro občanské školy: Stupeň prvý*. Páté, doplněné vydání. V Praze: Státní nakladatelství, 1930. 88 s.

ZAHRADNÍK, Karel. *Dějepis pro měšťanské školy: pro třetí třídu. III, Novověké dějiny*. V Praze: Československá grafická Unie, 1936. 141 s.

ZAHRADNÍK, Karel. *Dějepis pro měšťanské školy. IV, pro jednorozční učební kurs*. V Praze: Československá grafická Unie, 1938. 140, 24 s.

Sekundární literatura

ADAMOVIČ, Karolína et al. *Politologický slovník*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2001. ix, 284 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 80-7179-469-4. str. 83

BARTOŠOVÁ, Jana a FRYČ, Jindřich. *Vysvědčení jako součást dějin školství: od 18. století po současnost*. [Praha]: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2011. 164 s. ISBN 978-80-86935-18-8.

BEČVÁŘOVÁ, Martina, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků V*. 1. vyd. Praha: Matfyzpress, 2007. 331 s. Dějiny matematiky; sv. 33. ISBN 978-80-7378-017-3.

BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepisectví*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1993. 178 s. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia, ISSN 0567-8307; 141/1992.

- BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvěcenství po naši dobu.* 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. 328 s. ISBN 80-7185-606-1.
- BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny země Koruny české.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999- . sv.XIV. ISBN 80-7185-264-3.
- BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny země Koruny české.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999- . sv.XVa. ISBN 80-7185-264-3.
- BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny země Koruny české.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999- . sv.XVb. ISBN 80-7185-264-3.
- BŘICHÁČEK, Václav et al. *Skautskou stezkou: základní příručka pro skauty a skautky.* Vyd. 1. Praha: Junák, 1998. 393 s. ISBN 80-86109-07-0.
- COLERUS, Egmont. *Matematika: od násobilky k integrálu.* III. vydání. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1942. 428 s. Nové cíle; sv. 951. Svěží věda; sv. 3.
- ČECH, Eduard: *Nový školský zákon a matematika* in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), No. 3, 199-205
- ČECH, Eduard. *Poznámky k učebnicím aritmetiky pro 1. až 3. třídu středních škol: (s návody a výsledky cvičení).* Vydání I. V Praze: Jednota českých matematiků a fyziků, 1944. 32 - [i] s.
- ČECH, Eduard a JOZÍFEK, Vítězslav. *Poznámky k učebnicím aritmetiky pro školy druhého stupně.* 2. změn. vyd. Praha: Jednota českosl. matematiků a fyziků, 1948. 53, [ii] s.
- DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie.* Vyd. 1. V Praze: Národní filmový archiv, 1996. 284 s. Knihovna Iluminace; sv. 8. ISBN 80-7004-085-8.
- FIDELIUS, Petr. *Kritické eseje.* Vyd. 1. Praha: Torst, 2000. 420 s. ISBN 80-7215-134-7.
- FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci.* Vyd. 1. Praha: Triáda, 1998. 216 s. Paprsek; sv. 2. ISBN 80-86138-03-8.

FUCHS, Eduard, ed. a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Matematika v proměnách věků III*. 1. vyd. Praha: [Ústav pro soudobé dějiny AV ČR], 2004. 253 s. Dějiny matematiky; sv. 24. ISBN 80-7285-040-7

FUCHS, Eduard, ed. *Matematika v proměnách věků IV*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2007. 223 s., [2] l. barev. obr. příl. Dějiny matematiky; sv. 32. ISBN 978-80-7204-536-5.

GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 315 s. ISBN 80-7185-626-6.

HORÁKOVÁ, Anna. První československá pětiletka v matematice. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, s. 186-190. ISSN 0323-1690.

HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009. 339 s. Historické myšlení; sv. 46. ISBN 978-80-257-0124-9.

HUGHES, Matthew a MANN, Chris. *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*. V Praze: Columbus, 2002. 224 s. ISBN 80-7249-123-7.

CHLUP, Otokar, ed., UHER, Jan, ed. a KUBÁLEK, Josef, ed. *Pedagogická encyklopedie*. V Praze: Novina, 1938-1940. 3 sv.

JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008. 457 s. Historia culturae; 15. Studia; 10. ISBN 978-80-7394-114-7.

JOZÍFEK, Vítězslav. Ideologie matematiky na dnešní škole. in *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 1, s. 145-150. ISSN 0323-1690

JOZÍFEK, Vítězslav: Na okraj osnov matematiky pro gymnázia. in *Matematika a fyzika ve škole*. Praha: Jednota matematiků a fyziků, 1949-1950, roč. 2, č. 1. ISSN 0323-1690.

KAHUDA, František. Před novými úkoly. in *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 1, s. 1-3. ISSN 0323-1690.

- KATĚTOV, M., ŠVEC A. Akademik Eduard Čech (nekrolog). in *Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 85 (1960), 478-491
- KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše - LTI: poznámky filologovy*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2003. 299 s. Paměti. ISBN 80-7319-019-2.
- KOHOUTEK, Hynek. *Pohled do historie vyučování čtení, psaní, počítání v počátečním stadiu: Pom. učeb. text pro posl. pedagog. fak.* 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1968. 63, [1] s. Učební texty vys. škol.
- KOLAŘÍK, Jaroslav. *Příručný slovník politický a hospodářský*. Praha: Fr. Borový, 1946-1948. s. 1233-1552.
- KOONZ, Claudia. *Svědění nacizmu*. Vyd. 1. V Praze: Columbus, 2009. 365 s. ISBN 978-80-7249-233-6.
- KOUKAL, Ervín, ed. *Z dějin českého školství 1918-1945: [Sborník]*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 290, [2] s. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Sv. 60, Paedagogica-psychologica; Sv. 11.
- KURFÜRST, Josef. Poznámky k výchovnému poslání matematiky na střední škole. *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 5, s. 256-260. ISSN 0323-1690.
- KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. 547 s., cxii s. obr. příl. ISBN 80-86067-66-1.
- MIKULČÁK, Jiří a BEČVÁŘ, Jindřich, ed. *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Vyd. 1. Praha: Matfyzpress, 2010. 312 s. Dějiny matematiky; sv. 42. ISBN 978-80-7378-112-5.
- MEJSTRÍK, Václav. *Čeští učitelé na cestě k socialismu*. 1. vyd. Praha: SPN, 1975. 130, [2] s
- MINERBI, Alessandra a FLORANI, Flavio, ed. *Nacismus*. Praha: Levné knihy, 2007. 185 s. ISBN 978-80-7309-413-3.
- MORKES, František. *Československé školy v letech 2. světové války*. 1. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2005. 35 s. ISBN 80-901461-8-X.

- MORKES, František. *Devětkrát o českém školství: (přehledný průvodce)*. 1. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského v Praze, 2004. 50 s. ISBN 80-901461-6-3.
- NĚMEC, Bohumil, ed. *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému*. V Praze: J. Otto, 1930-1943. 5 sv.
- NOVÁK, J., VYČICHLO, F., ZELINKA, R.: *Šedesát let akademika Eduarda Čecha in Časopis pro pěstování matematiky*, Vol. 78 (1953), No. 2, 185,185a,186—194
- O učebnicích*. [V Praze]: Státní nakladatelství, 1945. 36 s.
- ODEDOVÁ, Oldřiška, ed. et al. *Dějiny českého a slovenského učitelstva: teze. Díl 1-2 1848-1945*. Praha: Nákladem Ministerstva školství ČSR, 1970. 203 s. Knižnice dějin učitelstva; sv. 4.
- PAŽOURKOVÁ, Eva. *Historie vyučování matematice v českých zemích* [online]. Brno, 2007 [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: is.muni.cz/th/84292/pedf_m/diplomka.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce RNDr. Růžena Blažková, CSc.
- PÁTEK, František, TVRDEK, Václav a TRAJER, Josef. *Počtářské základy: návod pro učitele*. V Praze: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1941. 31 s
- Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, Vol. 5 (1960), No. 3, 341,342. ISSN 0032-2423.
- RAKUŠAN, Karel. K otázce učebnic v matematice. in *Matematika a fyzika ve škole*. 1948-1949, roč. 1, č. 1, s. 139-141. ISSN 0323-1690.
- RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997. 251 s. ISBN 80-7184-516-7.
- SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. 1. vyd. České Budějovice: Nová Forma, 2010. 72, ix s. ISBN 978-80-87313-67-1.
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006. 4 sv. ISBN 80-7185-795-5

TOMÁŠEK, Dušan a KVAČEK, Robert. *Generál šel na smrt: životní příběh Aloise Eliáše*. Vyd. 3., V edici Magnet 1. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 2007. 121 s., [8] s. obr. příl. Magnet; sv. č. 7. ISBN 978-80-7250-427-5.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. 5. vyd. V Praze: Paseka, 2006. 374 s. ISBN 80-7185-819-6.

UHLÍŘ, Jan Boris. *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. 799 s. ISBN 978-80-7360-675-6.

Usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy. Praha: Kult. prop. odd. sekr. ÚV KSČ, 1951. 27, [2] s.

VALÍŠOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a BUREŠ, Miroslav. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. 456 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3357-9.

VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011. 192 s. ISBN 978-80-7452-015-0.

VESELÝ, František. *100 let Jednoty československých matematiků a fyziků: 1862-1962*. 1. vyd. Praha: SPN, 1962. 127, [2] s.

Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1938, XX.

Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1939, XXI.

Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1940, XXII.

Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1941, XXIII.

Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1942, IXX.

Věstník ministerstva školství a osvěty. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1945, I.

Věstník ministerstva školství a osvěty. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1948, IV.

Věstník ministerstva školství věd a umění. Praha: Státní nakladatelství učebnic v Praze, 1950, VI.

Věstník ministerstva školství věd a umění. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952, VII.

Internetové zdroje

Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. In: *Ukázky vybraných kapitol ŠVP* [online]. 2011 [cit. 2012-03-30]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz>

Lerchova válečná kronika Mariánských Lázní 1942 [online]. 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné z: <http://www.hamelika.cz/analy/LVK1942.HTM>